

Az erdélyi magyarság főbb statisztikai adatai az 1910 utáni népszámlálások tükrében

A Magyarságkutató Intézet évkönyvében (Magyarságkutató. Főszerk. Juhász Gyula. Budapest, 1988, Magyarságkutató Intézet) megjelent tanulmány a táblamelléletek nélkül (37–65. old.). Apróbb stiláris javításokkal.

A hatalomváltás óta Erdély területén tartott népszámlálások eltérő adatrögzítő, -értékelő és -közlési gyakorlata megnehezíti a népesség etnikai megoszlásában végbement folyamatok nyomon követését; az egymásnak ellentmondó népszámlálási végeredmények egybevetését pedig a publikált adatok körének szűkülése korlátozza.

Ez késztetett az erre legalkalmasabb – 1930. és 1956. évi – román népszámlálások főbb anyanyelvi adatainak különböző szempontú újrafeldolgozására.

Az egyik munka az 1968-ban életbe lépett új megyei beosztás szerint számítja át a vonatkozó adatokat. A számítás eredményeit a II. mellékletben közölt táblázat összegzi; segítségével lehetőség nyílik az újabb (1930., 1956., 1966. és 1977. évi) román népszámlálások *azonos területi szempontok alapján történő összehasonlítására* – mégpedig nemcsak a nagyobb közigazgatási egységek, hanem települési típusok szerint is. Ez, vagyis a városi és falusi népesség számának egymáshoz és a megyei lélekszámhoz viszonyított arányainak ismerete és – *lényegében a mai területi beosztást követő* – egybevetése az eddiginél árnyaltabb képet eredményezhet a magyarság földrajzi elhelyezkedéséről, számának területi változásairól.

A másik feldolgozás (ld. a III. sz. mellékletet) az 1930. évi népszámlálás főbb anyanyelvi adatait az 1956. évi népszámlálási kötetben közölt közigazgatási beosztás szerint tartalmazza. Így két olyan népszámlálás vehető közvetlenül össze, melyek – az átfogó és részadatok tanúsága szerint – a többi román népszámlálásnál valóságosabb képet adnak a nemzetiségi viszonyokról; különösen az 1956. évi, melynek adatai az érvényes területi felosztás következtében a II. világháború óta amúgy is a leg részletezőbbek.

A táblázatokat megelőző tanulmány – néhány módosítástól és kiegészítéstől eltekintve – azonos az első feldolgozás bevezetőjével. Lényegében a népszámlálások nemzetiségi vonatkozású problémáit vázolja, s áttekinti a magyarság lélekszámára vonatkozó adatokat, felhasználva az 1930. és 1977. évi népszámlálások összevetésének néhány tanulságát is.

*

A mai Erdély nemzetiségi statisztikájának¹ történetét 1910-zel kezdődően érdemes áttekinteni. Ekkor zajlott le ugyanis az utolsó olyan magyar népszámlálás, amely még e terület egészére kiterjedt. Noha a szomszédos országok statisztikusai részéről heves bírálatok érték, az első világháború utáni békekötések során, az Osztrák-Magyar Monarchia területén létrejött új államalakulatok határainak megállapításakor az érintettek érveikben a hivatalos magyar adatokat is felhasználták.² Közöttük Románia, melynek a párizsi békekonferencián részt vevő delegációja a területi követeléseket tartalmazó memorandumhoz csatolt kimutatásában ezt a statisztikát követte nyomon, és a nemzetiségi adatok érdekeiknek megfelelő helyesbítésével igyekezett bizonyítani, hogy a románság az általuk követelt területeken támadhatatlan fölényben van.³ Ez a kimutatás ugyan nem tudományos jellegű munka, de politikai indíttatása és – most már a magyar fél által vitatott – módszerei a későbbiekben is szerephez jutnak, ezért említést érdemel a román nemzetiségi statisztikai feldolgozások sorában.⁴

A hatalomváltást követően először 1919-ben, majd 1920-ban és 1927-ben tartottak Erdély területén népesség-számbavételeket, de közülük az 1919. és 1927. évek eredményét csak fő összegekben és nem hivatalosan adták közre.⁵

A Kolozsvárott e célra szervezett külön statisztikai hivatal 1920 decemberében végzett népszámlálásának adatai viszont egy hivatalosnak tekinthető kiadványban hozzáférhetőek.⁶ Igaz, a kötet tele van feltűnő hibákkal, úgyhogy a maga korában még a román statisztikusok sem fogadták el megbízhatónak, a magyar szakemberek pedig nem csupán durva számítási tévedéseivel, hanem az adatfelvétel módszereivel szemben is megfogalmazták fenntartásaikat.⁷ E módszerek kritikáját, s egyúttal a számítási hibák javítását adta *Jakabffy Elemér* a községenkénti adatoknak az 1910. évi magyar népszámlálás anyanyelvi és felekezeti adataival közös táblázatokban való közzétételével,⁸ melynek vármegyei összesítésében az 1919. évi agrárreformmal kapcsolatos összeírás adatai is megtalálhatók.⁹

Az 1910. évi magyar népszámlálás az *anyanyelvre*, az 1920. évi román összeírás a *nemzeti eredetre* kérdezett rá. Ez utóbbi eredményének a memorandum adataival való egyezései¹⁰ jelzik, hogy e számbavétel végrehajtói a memorandum készítőihez hasonlóan járhattak el akkor, amikor a népi származás kategóriáját alkalmazva a kétséges eseteket (például magyar anyanyelvű izraeliták, görög katolikusok, ortodoxok, megmagyarosodott németek, cigányok) a magyarság számának csökkentésére, illetőleg a románságénak a növelésére használták fel.¹¹

Ilyen előzmények után került sor az 1930. évi népszámlálásra, amelynek tizenegy kötete az akkori Románia demográfiai viszonyainak kivételesen gazdag adattára. Adatgyűjtési és -közlési módszere megfelelt a nemzetközi statisztikai kongresszusokon elfogadott irányelveknek, adatsorai pedig a *nemzetiségi és az anyanyelvi összetétel* községenkénti kimutatása¹² révén máig a romániai nemzetiségi statisztika bázisaként értékelhetők.¹³ Nemzetiségi adatokat tartalmazó kötetét röviddel megjelenése után a budapesti Központi Statisztikai Hivatal több belső kiadványában tette hozzáférhetővé, majd a határváltozások utáni új szempontok szerint is feldolgozta.¹⁴

Az 1941. évi román népszámlálás ismét az úgynevezett *etnikai eredetet* tudakolta; az előzetes adatokat tartalmazó kötet¹⁵ ennek megfelelően a románok, magyarok és németek számát részletezi – ezúttal utoljára helységenként. Ezzel közel egy időben, 1941. január 31-én Magyarország megnagyobbodott országterületén szintén népszámlálást hajtottak végre, Észak-Erdélyre is kiterjedően. Az *anyanyelvre és nemzetiségre* is rákérdező összeírás főbb demográfiai adatait tartalmazó kötet¹⁶ 1947-es megjelenése után röviddel visszavonták, s később már csak a mai országterületre vonatkozó adatokat hozták nyilvánosságra. Az átszatolt területek anyanyelvi és nemzetiségi megoszlásának főbb számai hozzáférhetőek ugyan,¹⁷ de azok törvényhatósági részletezése a trianoni határ által kettévágott megyék esetében egyelőre hiányzik.

A következő népszámlálásra 1948-ban került sor, ennek szintén csak előzetes anyagát ismerjük, mégpedig – köztük az *anyanyelvi* megoszlást – megyénként és városokként részletezve.¹⁸

Az 1956-ban és 1966-ban végrehajtott népszámlálások *mind az anyanyelvi, mind a nemzetiségi* megoszlásról tájékoztatnak. Az előbbi az akkor érvényes közigazgatási beosztásnak megfelelően tartományi, rajoni és városi adatokat is közzétett,¹⁹ az utóbbi anyagát viszont már az összeírást követő területi átszervezésnek megfelelően megyék szerint csoportosították, és anyanyelvi és nemzetiségi adatait is ebben a megoszlásban közzétették.²⁰

Az 1977-es népszámlálás sajátossága, hogy – bár az adatfelvétel mind anyanyelv, mind nemzetiség szerint megtörtént – az adatok kiértékelésekor létrehozott „*nemzetiség és anyanyelv szerinti*” kategória valójában egyik szempont szerint sem ad világos képet a népesség megoszlásáról. Az előzetes adatok ismeretében,²¹ melyekkel a *Județele patriei* (A haza megyéi) sorozatából egyes megyékre lebontva is rendelkezünk, okkal feltételezhető, hogy ennek az eljárásnak a célja a nemzetiségek számának csökkentése és a románság számának a megemelése volt. Az előzetes és a végleges adatok²² összevetéséből következtethetően ugyanis románoknak számítottak mindenkit, aki nemzetiség *vagy* anyanyelv szerint románként vallotta magát, ezen túl azonban mindazokat, akiknek a számlálólapján az anyanyelv nem volt azonos a nemzetiséggel, az „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” csoportba sorolták.²³ Ezzel a román statisztikai gyakorlat nemzetiségi vonatkozásban legrosszabb hagyományait elevenítette fel.

*

A népszámlálások tanúsága szerint a romániai magyarság lélekszáma az elmúlt hetven esztendő alatt a következőképp alakult (a = anyanyelvi, n = nemzetiségi bevallás szerinti adatok):

A magyarok száma Romániában

Év	Az egész országban	Erdélyben	Erdélyen kívül
1910 a	1 820 000 ²⁴	1 664 000 ²⁵	156 000
1920 n	...	1 326 000 ²⁶	...
1930 a	1 554 525	1 480 712	73 813
n	1 425 507	1 353 276	72 231
1941 a,n ²⁷	1 750 883	1 706 901	43 982
n	1 787 694	1 743 712	43 982
1948 a	1 499 851	1 481 903	17 948
1956 a	1 653 700	1 616 199	37 501
n	1 587 675	1 558 631	29 044
1966 a	1 651 873	1 625 702	26 171
n	1 619 592	1 597 438	22 154
a ²⁸	1 750 000	...	...
1977 n	1 706 874	1 685 000	21 874
a+n	1 670 568	1 651 307	19 261

Az 1948 előtti országos adatok Románia Besszarábiával és Észak-Bukovinával megnagyobbított területére értendők, ami a magyarság számát érdemben nem befolyásolja. Mivel az 1920-as összeírás csak Erdély területére terjedt ki, abból az évből hivatalosnak tekinthető országos nemzetiségi adatunk nincs. Csupán tájékoztatásul, de kétes hitelessége miatt a táblázatból kivéve adom meg az 1923. évi – számított – adatokat: az egész országban 1 412 742, Erdélyben 1 357 442, a különbség 55 300.²⁹

A táblázat különböző oszlopait egybevetve látható, hogy a magyarok száma Erdélyben lényegében változatlan maradt, csökkenés csak az ország egész területén mutatható ki, az is az 1910. évi (a régi Román Királyságot illetően becslésen alapuló) adathoz képest. E népesedési egyenleg a körülmények ismeretében akár pozitívumnak is tekinthető, különösen, ha összehasonlítjuk a többi szomszédos országban lezajlott folyamatok eredményeivel,³⁰ de ebben nyilván közrejátszik az erdélyi magyar népességnek a magyarság központi települési helyeitől való viszonylagos földrajzi és történelmi különállása, nagy száma és részben egybefüggő területi elhelyezkedése.

Ha pedig az 1920 utáni népszámlálási adatokat viszonyítjuk egymáshoz, határozott növekedést tapasztalunk, mégpedig a különböző típusú (nemzetiségre, anyanyelvre vagy pedig „nemzetiségre és anyanyelvre” vonatkozó) kimutatásoktól függően 200 000–350 000 fő között. Ezekben a változásokban két irányzat érvényesül: az egyik a nemzetiségi és az anyanyelvi számadatok egymáshoz való közeledése, párhuzamosan a magyarságról hagyományosan leválasztott népességi csoportok (zsidók, megmagyarosodott németek stb.) lélekszámának a csökkenésével (bár ez az összefüggés nem kizárólagos); a másik az Erdélyen kívül élő magyarok számának visszaesése (1930-hoz képest körülbelül egyharmadára). Utóbbi abból is adódik, hogy ez a vidék – különösen a városokban – nem hagyományos települési helye a magyarságnak, ezért a belső vándorlások és az asszimiláció hatásai itt erőteljesebben érvényesülnek. Ugyanakkor a magyarság őshonosnak számító, a történelmi Magyarország keleti határain túl századokkal korábban megtelepedett csoportjaira is erős nyomás nehezedik, ami egyrészt a bukovinai székelyek áttelepülését eredményezte,³¹ mára pedig a magyar anyanyelvű katolikusok (csángómagyarok) számának a statisztikai kimutatások szerinti fokozatos felmorzsolódásában nyilvánul meg.³²

A román statisztikák nemzetiségi számadatait – a párizsi békekonferencia elé terjesztett memorandum kimutatásával kezdve, a módszerek ismeretében nem alaptalanul – a magyar szakemberek máig kritikával kezelik, és általában becslésekkel kiegészítve adják közre. Így a magyarság számát Romániában a budapesti Központi Statisztikai Hivatal által használt s a *Magyar statisztikai zsebkönyvben* is közölt adatok 1930-ban 1 800 000-re teszik,³³ későbbi becslés 1937 végén 1 906 000-ben valószínűsíti,³⁴ az 1977-es népszámlálás végeredményét pedig különböző szerzők kétféleképpen kerekítik fel.³⁵

Két törésvonal is szembetűnik a táblázat soraiban: mégpedig a magyarság számának zuhanás-szerű csökkenése az 1910., majd az 1941. évi népszámlálást követően. Mindkét esetben a háborús időszak, az országhatárok változása és az ezt kísérő tömeges – menekülésszerű – lakóhely-változtatás

játszik közre, de nem hagyható figyelmen kívül az eltérő körülmények között végzett, és *eltérő politikai szándékoktól befolyásolt népességszámbevétel torzító hatása* sem. A Romániához csatolt területről Magyarországra költöztek száma 1918–1924 között 197 035 volt. Közülük 1920 decemberéig, tehát az erdélyi népösszeírás időpontjáig mintegy 150 000-en kerültek át.³⁶ Hasonló vándorlási hullám kísérte a *második bécsi döntést követő területváltást*, azzal a különbséggel, hogy ez mindkét oldalon érintette a lakosságot. Így a bécsi döntést közvetlenül megelőző időktől 1944-ig a menekültek száma egyaránt 200–200 ezerre volt tehető,³⁷ s mintegy felük, körülbelül 100–100 ezer fő 1941 februárjáig, tehát a népszámlálásokat megelőzően jutott át a másik oldalra.³⁸

A népszámlálások adatai szerint *Dél-Erdélyben* a magyarság száma az 1930. évi 473 576-ról³⁹ 363 206-ra esett vissza, ami 110 000 fős, vagy ha az etnikai eredet szerinti kimutatásokat vetjük össze – a magyar nemzetiségűek száma 1930-ban körülbelül 441 000⁴⁰ – akkor is közel 80 000 fős csökkenést jelent. *Északon* viszont anyanyelv szerint 1 007 168-ról⁴¹ 1 343 695-re, mintegy 340 000-rel, a nemzetiségi kimutatás szerint pedig 912 000-ről 1 380 000-re,⁴² vagyis 468 000-rel, több mint ötven százalékkal növekedett a lélekszáma. Feltehetően az anyanyelv szerinti számadat áll közelebb a valósághoz, mégpedig a román statisztika nemzetiség szerinti kimutatásának már jelzett torzító hatása miatt, de azért is, mert amíg a *nemzetiség szerinti kimutatás* román oldalon az anyanyelvi adatok csökkentéséhez vezet (még a románok esetében is), addig az 1941-es magyar népszámlálásnál épp ellenkezően, *megnöveli az anyanyelvi adatokat* (elsősorban és túlnyomórészt a magyarokét). Így Észak-Erdélyben a népszámlálás 39 471-gyel kevesebb román nemzetiségűt mutatott ki, mint román anyanyelvűt, ugyanakkor 36 811-gyel több magyar nemzetiségűt, mint magyar anyanyelvűt.⁴³

Ha a szám szerinti kisebb többletet vesszük, a 340 000 fő akkor is tekintélyes növekedés, ami a természetes szaporulat mellett részben a korábban leválasztott népességi csoportok visszakerülésével – így a jiddis anyanyelvűek száma az 1930. évi 97 826-ról⁴⁴ 45 492-re esett vissza –, részben az Észak-Erdélyből kivonult románság helyébe a trianoni Magyarországról átköltözötték számával magyarázható, de, mint a népszámlálás első eredményeiről beszámoló jelentés óvatosan megfogalmazza: „Az Erdély déli részéből és Regátból elmenekült magyarság itt-ott nagyobb méretű felhalmozódása szintén olyan körülmény, amelynek hatása főleg néhány város és község lakosságában határozottan tükröződik”.⁴⁵ A népszámlálás időpontját megelőzően ugyan nincs erről adatunk, de tudjuk, hogy 1944 februárjáig az Észak-Erdélyben letelepedett menekültek száma 105 894 volt.⁴⁶

Pontosan nem állapítható meg, hogy a háborús viszontagságok, a magyar közigazgatás összeomlását követő hatalmi vákuumhelyzet, a sovinizta kilengések hatására *végül is mekkora volt az erdélyi magyarság embervesztesége*, de ha a kényszervándorlások hullámaint követően megállapodott népességi viszonyokat – az 1948. évi népszámlálási adatok segítségével – összevetjük az 1930. és 1941. évi állapotokkal, képek alkothatunk ennek arányairól. Az alábbi táblázat Erdély északi és déli felére lebontva adja meg⁴⁷ a nemzetiségi adatokat, 1930-ban, 1948-ban, valamint 1941-ben északon anyanyelvi, 1941-ben délen pedig „etnikai eredet” szerinti megoszlásban:

Erdély nemzetiségi megoszlása, 1930–1948

Év	Összesen	Magyar		Román		Német		Egyéb		(ebből jiddis)
		Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
Észak-Erdély (ezer főben)										
1930	2710	1057	39,0	1428	52,7	59	2,2	166	6,1	(101)
1941	2899	1376	47,5	1352	46,6	48	1,6	123	4,3	..
1948	2839	1128	39,7	1627	57,3	12	0,4	72	2,6	(17)
Dél-Erdély (ezer főben)										
1930	2838	424	14,9	1805	63,6	481	17,0	128	4,5	(10)
1941	3011	331	11,0	1992	66,1	490	16,3	198	6,6	..
1948	2922	354	12,1	2125	72,7	320	11,0	123	4,2	(13)

Év	Összesen	Magyar		Román		Német		Egyéb		(ebből jiddis)
		Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
Növekedés (+) vagy csökkenés (-) 1930–1948 között										
Észak Erdély (ezer főben)										
	+129	+71		+199		-47		-94		(-84)
Dél-Erdély (ezen főben)										
	+84	-70		+320		-161		-5		(+3)
Együtt										
	+212 764	+1191		+519 053		-208 727		-98 753		(-81 236)

Az 1941-es és 1948-as adatok különbözete a magyarok számának a Trianon utánihoz hasonló visszaesését mutatja (Erdély egész területén 224 998, északi részén pedig még ennél is több, 248 000 fővel.) Ez a különbség, valamint a két népszámlálás közötti időszak feltételezett természetes szaporulata együttesen jelenthetik a teljes népességhiányt.⁴⁸ Ha az 1930–1948 közötti időszak mérlegét – a bécsi döntéssel megterhelt népszámlálások kiiktatásával – közvetlenül vonjuk meg, látjuk, hogy (bár a háborús események elsodorták a magyarság természetes szaporulatát) az abszolút számok még így is minimális, 1191 fős többletet mutatnak ki. Ezen belül, a magyar anyanyelvűek száma *Erdély déli részén* 70 ezerrel *csökkent*, *északon* viszont 71 ezerrel *megnőtt*, s az összlakosságon belüli aránya itt még erősödött is.⁴⁹ Lényegében ekkor rajzolódnak ki a mai Erdély alapvető etnikai viszonyai. Jóllehet, az össznépesség mindössze 212 764-gyel lett több, a románság száma 519 053-mal nőtt, ezzel párhuzamosan radikális, negyven százalékos csökkenés mutatkozik a németek soraiban (208 727), de az egyéb etnikai kategóriákba tartozóknál is. Ez leginkább a jiddis anyanyelvűeket érinti, náluk a csökkenés (81 236) meghaladja a hetven százalékot. Mindezek következtében az össznépesség anyanyelvi megoszlásában olyan arányok alakultak ki, melyek – a magyarságot kivéve – már közelebb állnak a maiakhoz, mint az előző népszámlálásokéhoz.

*

Az Erdély nemzetiségi összetételében 1910–1977 között végbement változásokat a következő táblázat szemlélteti:⁵⁰

Erdély nemzetiségi megoszlása, 1910–1977
(a = anyanyelv, n = nemzetiségi bevallás szerint)

Év	Összesen	Magyar		Román		Német		Egyéb		
		Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
I. A történeti Erdély (Királyhágóntúl)										
1910 a	2 678 367	918 217	34,3	1 472 021	55,0	234 085	8,7	54 044	2,0	
1920 n	2 634 728	786 103	29,8	1 535 582	58,3	224 601	8,5	88 442	3,4	
1930 a	2 874 641	872 109	30,3	1 682 547	58,5	237 881	8,3	82 104	2,9	
1930 n	2 874 641	826 980	28,8	1 659 898	57,7	237 416	8,2	150 347	4,3	
1941 a,n	3 122 531	990 721	31,7	1 786 775	57,2	248 664	8,0	96 371	3,1	
1941 n	3 122 531	994 374	31,8	1 775 331	56,9	247 926	7,9	104 900	3,4	
1948 a	3 047 639	874 578	28,7	1 972 326	64,7	157 105	5,2	43 630	1,4	
1956 a	3 324 883	958 858	28,8	2 151 545	64,7	177 933	5,4	36 547	1,1	
1956 n	3 324 883	941 290	28,3	2 118 156	63,7	178 670	5,4	86 767	2,6	
1966 a	3 635 384	986 989	27,1	2 437 740	67,1	185 971	5,1	24 684	0,7	
1966 n	3 635 384	978 660	26,9	2 424 677	66,7	186 212	5,1	45 835	1,3	
1977 a+n	4 121 385	1 033 087	25,1	2 876 296	69,8	165 031	4,0	46 971	1,1	

Év	Összesen	Magyar		Román		Német		Egyéb	
		Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%
II. Bánság (Krassó-Szörény és Temes megye)									
1910 a	992 440	121 122	12,2	515 549	51,9	260 695	26,3	95 074	9,6
1920 n	916 949	88 336	9,6	492 181	53,7	242 582	26,7	93 850	10,2
1930 a	939 958	105 584	11,2	520 041	55,3	231 062	24,6	83 271	8,9
n		97 839	10,4	511 083	54,4	223 167	23,7	107 869	11,5
1941 n	957 957	86 511	9,0	543 079	56,7	221 762	23,2	106 605	11,1
1948 a	948 596	100 211	10,6	628 770	66,3	136 950	14,4	82 665	8,7
1956 a	900 491	92 686	10,3	597 149	66,3	142 705	15,8	67 951	7,6
N		85 791	9,5	592 495	65,8	135 745	15,1	86 460	9,6
1966 a	966 322	87 545	9,1	677 551	70,1	136 996	14,2	64 230	6,6
n		85 358	8,8	674 062	69,8	133 197	13,8	73 705	7,6
1977 a+n	1 082 461	80 728	7,5	816 051	75,4	113 886	10,5	71 796	6,6
III. Arad, Bihar, Szatmár, Szilágy és Máramaros megye									
1910 a	1 592 089	625 086	39,3	842 607	52,9	70 367	4,4	54 029	3,4
1920 n	1 588 499	451 244	28,4	905 723	57,0	77 070	4,9	154 462	9,7
1930 a	1 733 764	503 019	29,0	1 030 628	59,5	71 850	4,1	128 267	7,4
n		428 457	24,7	1 036 899	59,8	83 269	4,8	185 139	10,7
1941 a	1 829 670	629 669	34,4	1 013 918	55,4	67 722	3,7	118 361	6,5
n		662 827	36,2	985 621	53,9	65 638	3,6	115 584	6,3
1948 a	1 764 892	507 114	28,8	1 151 173	65,2	38 011	2,1	68 594	3,9
1956 a	2 006 938	564 655	28,1	1 332 386	66,4	52 168	2,6	57 729	2,9
n		531 550	26,5	1 340 952	66,8	53 840	2,7	80 596	4,0
1966 a	2 117 849	551 168	26,0	1 454 255	68,7	50 966	2,4	61 460	2,9
n		533 420	25,2	1 460 693	69,0	52 472	2,5	71 264	3,3
1977 a+n	2 296 383	537 492	23,4	1 628 179	70,9	44 560	1,9	86 152	3,8
Együtt									
1910 a	5 262 896	1 664 425	31,6	2 830 177	53,8	565 147	10,7	203 147	3,9
1920 n	5 140 176	1 325 683	25,8	2 933 486	57,1	544 253	10,6	336 754	6,5
1930 a	5 548 363	1 480 712	26,7	3 233 216	58,3	540 793	9,7	293 642	5,3
n		1 353 276	24,4	3 207 880	57,8	543 852	9,8	443 355	8,0
1941 a,n	5 910 158	1 706 901	28,9	3 343 772	56,6	538 148	9,1	321 337	5,4
n		1 743 712	29,5	3 304 031	55,9	535 326	9,1	327 089	5,5
1948 a	5 761 127	1 481 903	25,7	3 752 269	65,1	332 066	5,8	194 889	3,4
1956 a	6 232 312	1 616 199	25,9	4 081 080	65,5	372 806	6,0	162 227	2,6
n		1 558 631	25,0	4 051 603	65,0	368 255	5,9	253 823	4,1
1966 a	6 719 555	1 625 702	24,2	4 569 546	68,0	373 933	5,6	150 374	2,2
n		1 597 438	23,8	4 559 432	67,9	371 881	5,5	190 804	2,8
1977 a+n	7 500 229	1 651 307	22,0	5 320 526	71,0	323 477	4,3	204 919	2,7

A nemzetiségi lélekszám és főleg az arányszámok módosulásai Erdély etnikai összetételének területi átalakulásával jártak együtt, s ez – mint utaltam rá – az eltérő feldolgozási szempontú népszámlálási kötetekből már csak nagy vonalakban rekonstruálható.⁵¹ 1930, 1956, 1966 és 1977 megyei adatait azonban (az újraszámítás eredményeként) közvetlenül és – a városi és falusi népesség kimutatójának köszönhetően – települési típusok⁵² szerint is egybevetethetjük. Tekintettel arra, hogy – különösen az elmúlt két évtizedben – a városiasodás⁵³ nagymértékben hozzájárult a nemzetiségi arányok átalakulásához, érdemes e viszonyok néhány fő mutatóját összegezni. Az ezekből kirajzolódó képet az 1930-as anyanyelvi, valamint az 1977-es „nemzetiség és anyanyelv” szerinti megoszlásra vonatkozó adatok alapján tekintem át.

A városi népesség és összlakosságon belüli aránya 1930-ban és 1977-ben

	Erdély összlakossága	Ebből városokban él	
		Szám	%
1930	5 520 086	955 259	17,3
1977	7 500 229	3 767 710	50,2

A városi népesség nemzetiségi megoszlása

	Magyar		Román		Német		Egyéb	
	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%
1930	430 707	45,1	326 212	34,2	128 248	13,4	70 092	7,3
1977	861 818	22,9	2 665 578	70,7	172 717	4,6	67 597	1,8

A városiakok nemzetiségen belüli százalékos aránya

	Magyar	Román	Német	Egyéb
1930	29,1	10,1	23,7	24,0
1977	52,2	50,1	53,4	33,0

Erdély urbanizálódásának ütemét jellemzi, hogy az 1930-ban még nem érte el a – 21,4%-os – országos szintet, 1977-re viszont már a fölé (mely ekkor 47,5% volt) emelkedett. A magyar városiakok száma ez idő alatt a városi össznépesség egynegyede alá süllyedt, a románoké viszont meghaladta annak kétharmadát, így ebben a település-csoportban is kialakultak az összerdélyi nemzetiségi arányok. Bár a nemzetiségen belüli urbánus népesség arányát tekintve a magyarságé még mindig fölötte van az erdélyi átlagnak, utóbbihoz a románságnak is sikerült felzárkóznia.

A növekedés ütemének megítéléséhez figyelembe kell venni, hogy nőtt a városi rangú települések száma is. Erdélyben 1930-ban 48 várost és 6 peremközséget, 1977-ben viszont már 112 várost és 46 peremközséget tartottak számon. (Ekkor egész Romániában 236 város volt.) A városi lakosság növekedésének körülbelül egyharmada ebből, vagyis községek várossá, illetve peremközséggé nyilvánításából adódik.⁵⁴ De nemcsak a városok száma, hanem a hozzájuk tartozó terület is gyarapodott.⁵⁵ 1930-ban azokon a településeken, melyek később beolvadtak, vagy egyéb módon kerültek az akkor létező városok fennhatósága alá, mintegy 130 000-en éltek. Ez – ha újabb adatok hiányában legalábbis változatlanul feltételezzük e számot – további 4,6%-kal járul hozzá a városi növekményhez. *Összességében tehát a városi népesség növekedésének közel negyven százaléka a közigazgatási változásoknak köszönhető.*

Ha a városodásnak ez utóbbi összetevőjét figyelmen kívül hagyjuk, az valószínűleg el nem hanyagolható torzításokat eredményez a területi folyamatok kimutatásában, éppen ezért a továbbiakban az 1930. évi népszámlálás vonatkozó adatait a korabeli állapotok szerint és *a városi, illetve község-csoportok mai területére átszámítva* egyaránt megadom. Az így párhuzamba állítható adatok több szempontú elemzésre adnak lehetőséget. Mivel most csak a területileg összevethető csoportok népességszámának alakulását kívánom vázolni, *következtetéseim minden esetben a mai közigazgatási beosztást követő átszámításra vonatkoznak* (ezek a táblázatokban a „b” variánsok) és a „városi”, illetve „falusi” népesség kifejezés is – az egyszerűség kedvéért – e területi csoportra utal.

Az 1977-ben városnak, illetve városi jellegűnek minősülő települések területén élők száma az 1930-as népszámlálás idején⁵⁶

	Erdély összlakossága	Ebből városokban él	
		Szám	%
1930	5 520 036	1 643 966	29,8

E települések népességének nemzetiségi megoszlása

	Magyar		Román		Német		Egyéb	
	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%
1930	603 840	36,7	703 965	42,8	226 127	13,8	110 034	6,7

E települések népességének nemzetiségen belüli százalékos aránya

	Magyar	Román	Német	Egyéb
1930	40,9	21,9	42,0	37,9

A települések mai közigazgatási státusát követő számítás szerint 1930-ban a román városlakók száma több mint kétszeresére emelkedik, s a románság megszerzi e csoporton belül a relatív többséget. A jelenlegi városhatárokon belül ugyan emelkedik a magyar népesség száma is, így viszont közelebb kerülnek egymáshoz 1930-as és 1977-es értékei, visszafogva növekedésének ütemét.

A falusi népesség viszonyai ez idő alatt a következőképp alakultak (a = az 1930. évi, b = az 1977. évi közigazgatási beosztás szerint):

A falusi népesség és összlakosságon belüli aránya

	Erdély összlakossága	Ebből falvakban él	
		Szám	%
1930 ^a	5 520 086	4 564 827	82,7
1930 ^b		3 876 120	70,2
1977	7 500 229	3 732 519	49,8

A falusi népesség nemzetiségi megoszlása

	Magyar		Román		Német		Egyéb	
	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%
1930 ^a	1 045 533	22,9	2 888 359	63,3	410 561	9,0	220 374	4,8
1930 ^b	872 400	22,5	2 510 606	64,8	312 682	8,1	180 432	4,6
1977	789 489	21,2	2 654 948	71,1	150 760	4,0	137 322	3,7

A falusi népesség nemzetiségen belüli százalékos aránya

		Magyar	Román	Német	Egyéb
1930	a	70,9	89,8	76,3	76,1
	b	59,1	78,1	58,0	62,1
1977		47,8	49,9	46,6	67,0

Itt a végeredmény – legalábbis, ami a két fő etnikumot illeti – kiegyenlítettebb, mint a városi lakosság esetében. A falusi népesség lélekszáma mérsékelten csökken, különösen, ha a változást a mai közigazgatási határokon belül nézzük. Ugyanez mondható el a magyarságról is. A falusi románság száma a korabeli viszonyokhoz mérten szintén csökken, a mai határokon belül viszont némileg nő, ami e csoport népesség-kibocsátó erejét jelzi.

Az egyes népességi csoportok számának alakulása 1930-1977 között (a = az 1930. évi, b = az 1977. évi közigazgatási beosztás szerint)

		Összesen		Magyar		Román		Német		Egyéb	
		Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%
Városi	a	+2 812 451	+294,4	+431 111	+100,0	+2 339 366	+717,1	+44 469	+34,7	-2 495	-3,6
	b	+2 123 744	+129,2	+257 978	+42,7	+1 961 613	+279,0	-53 410	-23,6	-42 437	-38,6
Falusi	a	-832 308	-18,2	-256 044	-24,5	-233 411	-8,1	-259 801	-63,3	-83 052	-37,7
	b	-143 601	-3,7	-82 911	-9,5	+144 342	+5,7	-161 922	-51,8	-43 110	-23,9
Együtt		+1 980 143	+35,8	+175 067	+11,9	+2 105 955	+65,5	-215 332	-40,0	-85 547	-30,0

Látható, hogy Erdély lakosságának közel kétfélmillió növekedése lényegében a városok népességszámát gyarapította. A tényleges növekedésen belül a két fő etnikum együttes gyarapodásának 88,4%-a a románság soraiból került ki.

Az egymástól eltérő arculatú vidékek sajátosságainak kimutatását megnehezíti a megyehatárokhöz igazodás kényszere. Bizonyos különbségek mind az egyes országrészek szerint,⁵⁷ mind az Erdélyt északi és déli megyéi szerint vizsgáló felosztásban megragadhatók, én ezek helyett négy megyecsoportot választottam ki a magyarság településföldrajzi viszonyainak jellemzésére. Ezek: Hargita és Kovászna (I), Szatmár, Bihar, Szilágy, Kolozs és Maros (II), Máramaros, Brassó, Arad és Temes (III), Beszterce-Naszód, Fehér, Szeben, Hunyad és Krassó-Szörény (IV).⁵⁸ Az eddigi összefoglaló adatokat ennek megfelelően megyecsoportokra bontva is közreadom, de már csak a két fő etnikum vonatkozásában.

A magyarok és románok népességszáma, arányok megyecsoportonként, 1930, 1977

	Év	Összesen	Magyar		Román	
			Szám	%	Szám	%
I.	1930	402 757	349 277	86,7	47 646	11,8
	1977	525 327	430 893	82,2	87 007	16,6
II.	1930	1 970 353	716 862	36,4	1 100 795	55,9
	1977	2 612 355	841 217	32,2	1 694 818	64,9
III.	1930	1 630 668	289 693	17,8	918 501	56,3
	1977	2 284 627	271 222	11,9	1 740 327	76,2
IV.	1930	1 516 308	120 458	7,9	1 147 629	75,7
	1977	2 077 920	107 976	5,2	1 798 374	86,5

A népesség változása szám szerint és százalékos arányban kifejezve

	Összesen		Magyar		Román	
			Szám	%	Szám	%
I.	+122 570	+30,4	+81 665	+23,4	+39 361	+149,0
II.	+642 002	+32,6	+124 355	+17,3	+594 023	+54,0
III.	+653 959	+40,1	-18 471	-6,4	+821 826	+89,5
IV.	+561 612	+37,0	-12 482	-10,4	+650 745	+56,7

A városi és falusi népesség, ezen belül a magyarok és a románok száma, valamint a városi, illetve falusi összlélekszámhoz viszonyított arányuk (a= az 1930. évi, b =az 1977. évi közigazgatási beosztás szerint)

	Összesen		Magyar				Román				
			1930		1977		1930		1977		
	1930	1977	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
I.											
Városi	a	39 605	223 866	33 862	85,5	168 876	75,4	4 213	10,6	52 181	23,3
	b	100 485		76 141	75,8			21 243	21,1		
Falusi	a	363 152	301 461	315 365	86,8	262 016	86,9	43 433	12,0	34 826	11,5
	b	302 272		273 086	90,3			26 403	8,7		
II.											
Városi	a	400 995	1 162 463	232 307	57,9	431 795	37,1	118 708	29,6	703 800	60,5
	b	538 582		284 521	52,8			192 849	36,0		
Falusi	a	1 569 358	1 449 892	484 555	30,9	409 422	28,2	982 087	62,6	991 018	68,4
	b	1 431 771		432 341	30,2			907 946	63,4		
III.											
Városi	a	310 728	1 277 631	123 723	39,8	186 237	14,6	105 683	34,0	974 483	76,3
	b	548 315		167 712	30,6			223 446	40,8		
Falusi	a	1 319 940	1 006 996	165 970	12,6	84 985	8,4	812 818	61,6	765 844	76,1
	b	1 082 353		121 981	11,3			695 055	64,2		
IV.											
Városi	a	203 931	1 103 750	40 815	20,2	74 910	6,8	97 608	47,9	935 114	84,7
	b	456 584		75 466	16,5			266 427	58,4		
Falusi	a	1 312 377	974 170	79 643	6,1	33 066	3,4	1 050 021	80,0	863 260	88,6
	b	1 059 724		44 992	4,2			881 202	83,2		

A városi és falusi népesség százalékos aránya az össznépességen, illetve a két fő etnikumon belül (a= az 1930. évi, b =az 1977. évi közigazgatási beosztás szerint)

		Összesen		Magyar		Román	
		1930	1977	1930	1977	1930	1977
I.	Városi a	9,8	42,6	9,7	39,2	8,8	60,0
	b	24,9		21,8		44,6	
	Falusi a	90,2	57,4	90,3	60,8	91,2	40,0
	b	75,1		78,2		55,4	
II.	Városi a	20,4	44,5	32,4	51,3	10,8	41,5
	b	27,3		39,7		17,5	

		Összesen		Magyar		Román		
		1930	1977	1930	1977	1930	1977	
III.	Falusi	a	79,6	55,5	67,6	48,7	89,2	58,5
		b	72,7		60,3		82,5	
	Városi	a	19,1	55,9	42,7	68,7	11,5	56,0
		b	33,6		57,9		24,3	
IV.	Falusi	a	80,9	44,1	57,3	31,3	88,5	44,0
		b	66,4		42,1		75,7	
	Városi	a	13,4	53,1	33,9	69,4	8,5	52,0
		b	30,1		62,6		23,2	
Falusi	a	86,6	46,9	66,1	30,6	91,5	48,0	
	b	69,9		37,4		76,8		

**A népesség változása szám szerint és százalékos arányban kifejezve
(a = az 1930. évi, b = az 1977. évi közigazgatási beosztás szerint)**

		Összesen		Magyar		Román		
		Szám	%	Szám	%	Szám	%	
I.	Városi	a	+184 261	+465,2	+135 014	+398,7	+47 968	+1138,6
		b	+123 381	+122,8	+94 735	+121,8	+30 938	+145,6
	Falusi	a	-61 691	-20,4	-53 349	-16,9	-8 607	-19,8
		b	-811	-0,3	-11 070	-4,0	+8 423	+31,9
II.	Városi	a	+761 468	+190,0	+199 488	+85,9	+585 092	+492,9
		b	+623 881	+115,8	+147 274	+51,8	+510 951	+264,9
	Falusi	a	-119 466	-7,6	-75 133	-15,5	+8 931	+0,9
		b	+18 121	+1,3	-22 919	-5,3	+83 072	+9,2
III.	Városi	a	+966 903	+311,2	+62 514	+50,5	+868 800	+822,1
		b	+729 316	+133,0	+18 525	+11,0	+751 037	+336,1
	Falusi	a	-312 944	-23,7	-80 985	-48,4	-46 974	-5,8
		b	-75 357	-7,0	-36 996	-30,3	+70 789	+10,2
IV.	Városi	a	+899 819	+441,2	+34 095	+83,5	+837 506	+858,0
		b	+647 166	+141,7	-556	-0,7	+668 687	+251,0
	Falusi	a	-338 207	-25,8	-46 577	-58,5	-186 761	-17,8
		b	-185 554	-16,0	-11 926	-26,5	-17 942	-2,0

Megfigyelhető, hogy a magyarság száma elsősorban azokon a vidékeken csökkent, ahol már 1930-ban is a legerősebb volt városias jellege. Ilyen a III. és IV. csoport, ahol egyébként a magyar városlakók – saját etnikumhoz viszonyított – aránya ma is jóval a románoké fölött van. Ez természetesen összefügg a falusi háttér lassú fölmorzsolódásával. 1930-ban a magyar falusi népességnek mindössze 19,1%-a élt ezen a vidéken (szám szerint 166 973-an), ugyanakkor 48 922 fővel innen került ki a falusi magyarság Erdély egész területén tapasztalható csökkenésének 59%-a. E folyamatot a hagyományos szórványvidékeken (Szeben, Hunyad, Krassó-Szörény) természetesnek tekinthetjük (itt számszerűen sem jelentős), Fehér és Beszterce-Naszód esetében már szembetűnőbb, de a legnagyobb mértékű Arad és Temes megyékben (itt a falusi magyar lakosság 33 659 fővel, 39,2%-kal csökkent). Lényegében változatlan maradt a falusi magyarság száma Máramaros és Brassó megyékben, a városi mérleg pedig – 35 290-es gyarapodással – ugyanitt kifejezetten pozitív. E növekmény nagyobbik felét (22 500) Máramaros adja, ahol a városi népességen belüli magyar arány Maros, Hargita és Kovászna megyékhez hasonlóan még 1977-ben is közel állt az 1930. évihez. A III. és IV. csoport megyéiben a legdinamikusabb mind az egész lakosság növekedése, mind a románság térnyerése. De tudjuk azt is, hogy Brassó,

Szeben, Hunyad, Temes, Krassó-Szörény ipari központjai és a bányavidékek hagyományos vándorlási centrumok, Arad megye pedig – Temessel és Krassó-Szörénnyel együtt - alacsony termékenysége révén gyakorol vonzerőt.⁵⁹

A II. csoportot alkotó megyékben a magyarság demográfiai mérlege már pozitív, bár tényleges számarányához képest jóval kisebb mértékben részesedett az itteni népességnövekedésből is. Gyarapodásának üteme mindössze egyharmada a románságénak, igaz, a többi területrészt azonos mutatóihoz képest az övéké is itt a legalacsonyabb. A magyarság növekedésének számadatai Maros megyében a legmagasabbak (75 639; az induló népességhez mért arány 40,0%), ezt követik: Szatmár (23 458; 18,5%), Kolozs (17 909; 12,0%), Szilágy (4938; 8,6%) és végül Bihar (2411; 1,2%). Maros megyénél magasabb mutatószámmal csak a III. csoportba sorolt Máramaros rendelkezik, ott a növekedés 61,8%-os (21 518 fő). Szilágy és Maros megyékben a magyarság növekedési üteme nem sokban tér el a megyei átlagtól (9,9, illetve 42,2%), Máramarosban némileg felül is múlja azt (53,3%); itt a románság térnyerése inkább az egyéb anyanyelvűek csökkenő számának tudható be. Szilágy megye alacsony tényleges szaporulatának (23 791 fő) egyik oka az elvándorlás, amiből vélhetőleg a magyarok is kivették a részüket. Szilágyságban az elvándorlás az urbanizáció alacsony fokával párosul; a megye városi népességének 24,1%-os aránya nem éri el az erdélyi átlag felét sem. Az összlakosság növekedése Bihar (20,1%) és Szatmár (30,8%) után még Kolozs megyében a legnagyobb (50,5%). A városi népesség ezekben a megyékben 81,3, 80,7, illetve 143,9%-kal gyarapodott. Kolozs megye városi lakosságának növekedési üteme a csoport átlagáé fölött van, nála is magasabb Maros megyéé 164,1%-kal. Mind a városiak abszolút számát, mind a városi és a (saját) nemzetiségi lakosságon belüli arányát tekintve e három csoportból a II.-ban a legalacsonyabb a románság urbanizációs szintje, jóllehet a magyarok és a románok városi népességen belüli aránya 1930–1977 között 52,8–36,0%-ról 37,1–60,5%-ra változott. Ez a fordulat megyénként igen eltérő módon zajlott le. A magyarság térvesztése ott a legnagyobb, ahol már 1930-ban is csak relatív többséggel bírt: Kolozs (48,2–40,6 – 27,0–71,8%) és Szilágy megyében (48,4–42,8 – 31,2–67,5%). Nem fordultak még az arányok teljesen a visszájukra Bihar megyében (59,8–33,0 – 39,5–58,2%) és még kevésbé Szatmárban (54,7–31,6 – 43,8–54,3%), Maros megyében pedig a városiak magyarság 1977-ben is relatív többséget alkotott (51,2–32,7 – 48,1–47,5%). Sokkal kiegyenlítettebbek a viszonyok a falun élők esetében. E csoporton belül a magyar népesség 5,3%-kal csökkent, a román 9,2%-kal nőtt, ez a falusi lakosság egészen belüli arányukat 30,2–63,4%-ról 28,2–68,4%-ra módosítja. A magyarok körében csökkenést elsősorban Bihar (-13 950) és Kolozs megyékben tapasztalni (-8908), ami 12,6, illetve 14,0%-os veszteséget jelent. Sem a Maros megyei csökkenés (-2866), sem a Szilágy (+292) és Szatmár megyei növekedés (+2513) nem számottevő. Az arányok módosulásához a falusi románság megyénként ugyancsak eltérő tényleges gyarapodása járul hozzá. (Szatmár 33 912, 30,0%; Maros 28 535, 18,8%; Kolozs 13 080, 5,8%; Bihar 9054, 3,5%.) A Szilágy megyei veszteség (-1509) itt sem számottevő.

A két székely megyéből álló I. csoportban a román városi népesség (mai közigazgatási beosztás szerinti) aránya már 1930-ban kiemelkedően magas volt (magasabb mint ugyanitt a magyarságé), s ezt a helyét mind a csoporton belül, mind a többi csoport román népességéhez képest megtartotta. A korabeli és a mai állapot közötti szembetűnő eltérést a románlakta peremvidékek – a Maros felső folyásvidéke, valamint Bodzaforduló és környéke – városodása eredményezi. A falusi románság népesedési egyenlege a magyarokétól eltérően pozitív, sőt növekedése az összes csoportból itt a legnagyobb arányú; ebből az átlagosnál mérsékelt elvándorlásra következtethetünk. Urbánus előzmények és közvetlen falusi háttér hiányában a városi románság gyarapodása elsősorban a betelepüléssel magyarázható. Az utánpótlás főként a népességtöbblettel bíró moldvai megyékből érkezik.⁶⁰ A városi lakosság nemzeti-iségi arányai 1930–1977 között lényegében még így is változatlanok maradtak, az ezzel ellentétes falusi folyamatok eredményeként azonban az össznépességen belüli arányokat a románság már módosítani tudta.

A demográfiai folyamatok összegzése alapján feltételezhetjük, hogy az I. és II. csoportba tartozó megyék magyarsága az 1977. évi népszámlálás időpontjában még megőrizte települési helyeit. Ugyanez vonatkozik Máramaros, Brassó és részben Beszterce-Naszód és Fehér megyékre is. A magyarság területi foltjai elsősorban a tipikus szóránymegyékben (Hunyad, Szeben, Krassó-Szörény), valamint Arad és Temes megyékben ritkultak meg, a városi jellegű települések körzetében pedig mindenütt halványabbak (leginkább délen, valamint Szilágy és Kolozs megyékben, de szemmel láthatóan a határ mentén, s ma már Székelyföld municípiumaiban is). Frissebb nemzetiségi adatok nem állnak rendelkezésre, de az általános népesedési tendenciák ismeretében valószínűsíthető, hogy a magyarság egy-

befüggő lakóterületeinek fellazulási folyamata (elsősorban városi számarányuk csökkenése következtében) azóta erősödött.⁶¹

Irodalom

- Az 1920. évi népszámlálás, 6. Végeredmények összefoglalása. Szerk. és kiad. a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1929. VIII, 75*, 123 p., 15 térk., 1 t. (Magyar statisztikai közlemények. Új s. 76. köt.)
- Az 1930. évi népszámlálás. 1. Demografiai adatok községek és külterületi lakóhelyek szerint. Szerk. és kiad. a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal- Budapest, 1932. XXII, 32*, 429 p., 1 térk. (Magyar statisztikai közlemények. Új s. 83.köt.)
- Az 1941.évi népszámlálás. Demografiai adatok községek szerint. Szerk. és kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1947, Stephaneum. IV, 21*, 697 p.
- Az 1941. évi népszámlálás. 4. Demográfiai és foglalkozási adatok törvényhatóságok szerint. Budapest, 1979, KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat - Magyar Orsz. Levéltár. 667 p. (Történeti statisztikai kötetek.)
- ANUARUL statistic al Republicii Socialiste România 1985. București, 1985, Direcția Centrală de Statistică. XVI, 371 p.
- BENDA Kálmán: A moldvai csángómagyarok. = Confessio. 10. 1986. 3. 59–65. p.
- COMUNICAT privind rezultatele preliminare ale recensământului populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977. = Revista de statistică. 26. 1977. Nr. 6. 4–13. p.
- DÁVID Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. = Valóság. 23. 1980. 8. 87–101. p.
- DÁVID Zoltán: Magyarok – határaink mentén. = Mozgó Világ. 8. 1982. 7. 38–50. p.
- DÁVID Zoltán: A magyarul beszélők száma. = Magyar Nyelvőr. 94. 1970. 4. 386–392. p.
- DRAGOMIR, Sylvius: The Ethnical Minorities in Transylvania. Genova, 1927. Sonor. 129 p., 1 térk.
- ELEKES Dezső: Trianon mérlege. = Magyar Statisztikai Szemle. 61. 1938.4. 358–367. p.
- ERDÉLY története. Főszerk. Köpeczi Béla. 3. köt. 1830-tól napjainkig. Szerk. Szász Zoltán. Budapest, 1986, Akadémiai K. 1194–1945. p., 204 t., 4 térk.
- FAZEKAS János: A Román Kommunista Párt - a haza fiai testvériségének és barátságának, társadalmi és nemzeti egyenlőségének következetes harcosa. Bukarest, 1980, Politikai K. 398 p.
- FOGARASI Zoltán: A népesség anyanyelvi, nemzetiségi és vallási megoszlása törvényhatóságunkint 1941-ben. = Magyar Statisztikai Szemle. 22 1944. 1/3. 1–23. p.
- FÜR Lajos: Mennyi a sok sírkereszt? (Adatok a magyar apokalipszishez.) = Alföld. 35. 1984. 2 33–52. p.
- GEOGRAFIA României. II. Geografia umană și economică. Coordinatori Vasile Cucu, Ion Iordan. București, 1984, Ed. Academiei RSR. 543 p., 3 t.
- GOLOPENȚIA, A. - GEORGESCU, D. C.: Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului. Extras din „Probleme Economice”. Nr. 2. Martie 1948. București, 1948, Institutul Central de Statistică.
- GYÖNYÖR József: Csehszlovákia népességének nemzetiségi megoszlása. = A hűség nyelve. Bratislava, 1985, Madách. 18–31. p.
- A HÁBORÚ előtti Magyarország statisztikai adatai a megmaradt és az elvesztett területek szerint részletezve. = Magyar Statisztikai Szemle. 1. 1923. 7/8. 288–306. p.
- HAJDÚ D. Dénes: Kik azok a csángómagyarok? = Új Ember. 42. 1986. 18. 4. p.
- HAJDÚ D. Dénes: Megjegyzések egy téves adatközléshez. = Életünk. 21. 1984. 7. 828–831. p.

- HAJDÚ D. Dénes: Százhusz éves a jászvásári kétnyelvű katekizmus. = M. Nemzet. 49. (1986. febr. 8.) 33. 14. p.
- ILLYÉS Elemér: Erdély változása. Mítosz és valóság. 2. bőv. kiad. München, 1976, Molnár József ny. 426 p. (Aurora könyvek.)
- IZVOARE de demografie istorică. Vol. II. Secolul al XIX-lea – 1914. Transilvania. Ediție Întocmită de Iosif I. Alom, Ioan Pușcaș. București, 1987, Direcția Generală a Arhivelor Statului din RSR. 772 p.
- JAKABFFY Elemér: Erdély statisztikája. A Romániához csatolt egész volt magyar terület lakosságának nemzetiségi, felekezeti és kulturális községenkénti statisztikája az 1910. és 1920. évi hivatalos adatok alapján. Kiad. a „Magyar Kisebbség” nemzetpolitikai szemle. Lugos, 1923. VII, 143 p.
- JUDEȚELE patriei. București, Ed. Sport-Turism.
- Alba.* Cordonatorii lucrări Ioan Mocen, Ioan Cenar. Red. Valentin Borda. 1980. 249 p., 24 t., 1 térk.
- Arad.* Colectivul de elaborare Ardelean Aurel et al. 1979. 270 p., 25 t., 1 térk.
- Bihor.* Colectivul de coordonare Gh. Blaj, Șt. Szanto, I. Chira. 1979. 280 p., 25 t., 1 térk.
- Brașov.* Coord.: Constantin Catrina, Ion Lupu. 1981. 342 p., 33 t., 2 térk.
- Caras-Severin.* Coord.: Jurjica Tirmotei. 1981. 340 p., 25 t., 1 térk.
- Cluj.* Colectivul de coord. Aurel Negucioiu, Pompiliu Teodor, Nicolae Edroiu. 1980, 304 p., 25 t., 1 térk.
- Covasna.* Coord. Stanca Constantin et. al. 1980. 228 p., 251., 1 térk.
- Harghita.* Coord. Alexandra Szekeres, Victor Neag. 1979. 249 p., 23 t., 1 térk.
- Hunedoara.* Colectivul de elabotare Ioan Mîrza et al. 1980. 262 p., 21 t., 1 térk.
- Maramureș.* Colectivul de coord. Retegean Ioan et al. 1980. 330 p., 25 t., 1 térk.
- Mureș.* Coord. Pavel Chiorean et al. 1980. 295 p., 25 t., 1 térk.
- Satu Mare.* Coord. Ioan Caița, Silvia Ceuca, Ioan Rațiu. 1980. 276 p., 25 t., 1 térk.
- Sălaj.* Colectivul de coord. Letiția Ionaș et al. 1980. 340 p. 29 t., 1 térk.
- Sibiu.* Colectivul de coord. Holhoș Ioan et al. 1981. 340 p., 29 t., 1 térk.
- Timiș.* Coord. lucrării Maria Bradea et al 1981. 248 p., 25 t., 1 térk
- JUDEȚELE României Socialiste. Ed. 2. București, 1972. Ed. Politică. 593 p.
- KESZI-HARMATH Sándor: A városiasodás egyre magasabb szintjén. = Korunk. 45. 1986. 6. 405–410. p.
- KOPPÁNDI Sándor – LŐRINCZ László: A nemzetiségi kérdés megoldása. = A romániai magyar nemzetiség. Szerk. Koppándi Sándor. Bukarest, 1981, Kriterion. 7–29. p.
- A KORMÁNY szövegének tájékoztatója. = Magyar Hírlap. 19. (1986. dec. 19.) 298. 5. p.; 21. (1988, jan. 29.) 24. 5. p.
- KÓSA László – FILEP Antal: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Budapest, 1975, Akadémiai K. 230 p. (Néprajzi tanulmányok.)
- KOVÁCS Alajos: Erdély népesedési viszonyai. = Erdély. Kiad. a Magyar Történelmi Társulat. Budapest, 1940, Athenaeum. 229–237. p.
- KOVÁCS Alajos: Erdély népmozgalma vallásfelekezetek szerint az 1921–27. években. = Magyar Statisztikai Szemle. 7. 1929. 11. 1207–1214. p.
- KOVÁCS Alajos: Erdély néprajzi képe. Budapest, 1940, Epol. 36 p. (Magyar Nemzetbiológiai Intézet könyvei. 3.)
- KOVÁCS Alajos: Az erdélyi magyarság és a román statisztika. = Kisebbségvédelem. 3. 1940. 1/2. 1–20. p.
- KOVÁCS Alajos: Az erdélyi magyarság sorsa. = Magyar Statisztikai Szemle. 13. 1935. 4. 247–264. p.
- KOVÁCS Alajos: A nemzetiségi statisztika problémája. = Magyar Statisztikai Szemle. 7. 1929. 2. 73–94. p.
- KOVÁCS Alajos: A nyelvismeret mint a nemzetiségi statisztika ellenőrzője. 1–2. = Magyar Statisztikai Szemle. 6. 1928.1. 1–32. p.; 2. 133–156. p.

- KÖVÁGÓ László: A magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés 1918-1948. Budapest, 1985, Kosuth. 417 p.
- A MAGYAR béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neully S/S.-ben 1920 januárius–március havában. Kiad. a M. Kir. Külügyminisztérium. Bp. 1920, Egyetemi Ny., I. köt. XII, 496 p.; III/A. köt. 419 p., 2 t.
- MAGYAR statisztikai évkönyv. Új f. L. 1942. Budapest, 1944, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. XV, 349 p.
- A MAGYAR szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. 6. Végeredmények összefoglalása. Szerk. és kiad. a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1920. VIII, 233*, 337 p., 15 térk. (Magyar statisztikai közlemények. Új s. 64. köt.)
- MAGYAR tájékoztató zsebkönyv. Budapest, é.n., Magyar Nemzeti Szövetség- XII, 1200 p., 7 t.
- A MAGYARORSZÁG jelenlegi területére a szomszédos állantokból átköltözött személyek statisztikájának újabb főeredményei. Budapest, 1946, M. Központi Statisztikai Hivatal. 5 lev.
- MAGYARORSZÁG történeti kronológiája. 3. 1848–1944. Budapest, 1982, Akadémiai K. 677, 1000 p.
- MARTINOVICI, G. - ISTRATI, N.: Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite. Cluj, 1921. 107, 290, 52 p.
- MIKE Gyula: A világ magyarsága. = Magyar Statisztikai Szemle. 16. 1938. 4. 368–372. p.
- MIKÓ Imre: Az erdélyi magyarság sorsa a világháború után. = Magyarok és románok. 2. Szerk. Deér József és Gáldi László. Budapest, 1944. Athenaeum. 209–250. p. (A Magyar Történettudományi Intézet évkönyve. 1944.)
- NAGY Iván: A magyarság világstatisztikája. = Jancsó Benedek emlékkönyv. Szerk. Asztalos Miklós. Budapest, 1931, Egyetemi ny. 355–399. p., 4 térk.
- NYÁRÁDY R. Károly: Az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeinek kiértékelése, különös tekintettel a nemzetiségi és anyanyelvi viszonyokra. Kézirat. H. é. n. 84 p., 6 t.
- RECENSĂMĂNTUL general al populației României din 29 Decembrie 1930. Publicat de Sabin Manuilă. Vol. II. Neamț, limba maternă, religie. București, 1938, Institutul Central de Statistică. 780 p., 4 t.
- RECENSĂMĂNTUL general al României din 1941 6. Aprilie. Date sumare provizorii. București, 1944, Institutul Central de Statistică. XXIV, 300 p.
- RECENSĂMĂNTUL populației din 21 Februarie 1956. Vol. II. Structura demografică a populației. Numărul și repartizarea teritorială a populației; starea civilă; naționalitate; limba maternă; nivel de instruire; familii. București, 1960, Direcția Centrală de Statistică. LII, 689 p.
- RECENSĂMĂNTUL populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. I. Rezultate generale. Populație. București, 1969, Direcția Centrală de Statistică. XXII, 330 p.
- RECENSĂMĂNTUL populației și locuințelor din 5 ianuarie 1977. Vol. I. Populație – structura demografică. București, 1980, Direcția Centrală de Statistică.
- RÉVAI nagy lexikona. XX. köt. Budapest, 1927. 851, XXI p.
- A ROMÁNIAI menekültek főbb adatai az 1944. februári összeírás szerint. = Magyar Statisztikai Szemle. 22. 1944. 9/12. 394–410. p.
- RÓNAI András: Erdély népességi viszonyai. = Magyar Statisztikai Szemle. 17. 1939. 4. 350–350. p.
- RUGYENSZKIJ, Nyikolaj: A magyarság számszerű és területi megoszlása Európában, Magyarországhatárain túl. = Szovjet Irodalom. 1985. 12. 150–166. p.
- SEMLYÉN István: Hazai valóság. Uő.: Hétmilliárd lélek. Bukarest, 1980, Kriterion. 183–216p
- STATISZTIKAI kéziratok közlemények. Kiad. a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. I. sz. Az 1930. évi román népszámlálás nemzetiségi (nem anyanyelvi) adatai. 1940. 106 lev. I/b. sz. Ua. 1938. évi román közigazgatási beosztás. 1940. 115 lev. II. sz. Az 1930. évi román népszámlálás anyanyelvi (nem nemzetiségi) adatai. 1940. 107 lev.

- II/b. sz. Ua. 1938. évi román közigazgatási beosztás. 1940. 3, 2, 111 lev.
- III. sz. Az 1930. évi román népszámlálás felekezeti adatai. 1938. évi román közigazgatási beosztás. 1940. 6, 5, 111 lev.
- XII. sz. Az 1940. évi augusztus 30-i bécsi döntés után román uralom alatt maradt keletmagyarországi és erdélyi terület népességének anyanyelvi megoszlása az 1910. évi magyar és az 1930. évi román népszámlálás szerint. (Az 1938. évi román közigazgatási beosztás alapján.) 1940. 135 lev.
- XIII. sz. Ua. megoszlása vallás szerint. 1940. 3, 3, 125 lev.
- XIV. sz. A visszacsatolt kelet-magyarországi és erdélyi terület, valamint az azzal batáros területrészek népessége és a népesség megoszlása anyanyelv szerint ... a 23.300/1940. B.M. rendeletben megállapított új magyar közigazgatási beosztás alapján. 1940. 50 lev.
- XV. sz. Ua. vallás szerint. 1940. 53 lev.
- XVI. sz. A visszacsatolt kelet-magyarországi és erdélyi községek területe a 23.300/1940. B.M. sz. rendeletben megállapított új magyar közigazgatási beosztás szerint. 1940. 29 lev.
- XVII. sz. A visszacsatolt kelet-magyarországi és erdélyi terület, valamint az azzal határos területrészek népessége jegyzőségek szerint csoportosítva, a lélekszám feltüntetésével. 1941. 77 lev.
- XVIII. sz. A Romániához csatolt községek betűrendes jegyzéke (magyar községnevek szerint) az 1938. évi román közigazgatási beosztás feltüntetésével. 1940. 87 lev.
- XXXVII. sz. Az 1940. évi augusztus hó 30-i bécsi döntéssel Romániától visszacsatolt kelet-magyarországi és erdélyi területrészek községeinek betűrendes jegyzéke román községnevek szerint. 1941. 191 lev.
- XLII. sz. Az 1940. évi augusztus hó 30-i bécsi döntés után román uralom alatt maradt dél-erdélyi terület népességének anyanyelvi megoszlása az 1910. évi magyar és az 1930. évi román népszámlálás alapján. (Az 1910. évi magyar közigazgatási beosztás szerint.) 1942. 3, 165 lev.
- XLIII. sz. Ua. megoszlása vallás szerint. 1942. 2, 11, 127 lev.
- XLIV. sz. Ua. községeinek betűrendes jegyzéke magyar községnevek szerint az 1910. évi magyar járási és vármegyei közigazgatási beosztás feltüntetésével. 1943. VI, 54 lev.
- XLV. sz. Ua. román községnevek szerint az 1942. évi románjárási és vármegyei közigazgatási beosztás feltüntetésével. 1943. 58 lev.
- XLVI. sz. Ua. népességének anyanyelvi megoszlása az 1910. évi magyar és az 1930. évi román népszámlálás alapján. (Az 1942. évi „Monitorul Oficial” 132. számában megjelent közigazgatási beosztás szerint.) 1943. II, 168 lev.
- XLVII. sz. Ua. megoszlása vallás szerint. 159 lev.

SZŰRÖS Mátyás: Összinte szavak a világról és hazánkról. A Rádiónaplóban elhangzottakat Szászi József ismerteti. = Magyar Hírlap. 20. (1987. febr. 11.) 35. 4. p.

TEROAREA Horthysto-fascistă în Nord-Vestul României septembrie 1940 – octombrie 1944. Coord. Mihai Fătu, Mircea Mușat. București, 1985, Ed. politică. 325 p.

THIRRING Lajos: Az 1941. évi népszámlálás előzetes eredményei. = Magyar Statisztikai Szemle. 19. 1941. 3/4. 155–187. p.

THIRRING Lajos: Magyarország népessége 1869–1949 között. = Magyarország történeti demográfiaja. Budapest, 1963, Közgazdasági és Jogi K. 221–388. p.

THIRRING Lajos: Magyarország Trianontól napjainkig. Népesség és népmozgalom. = Magyar Statisztikai Szemle. 16. 1938. 4. 375–390. p.

VIRT László: A moldvai magyarság. Egy régi-új könyv megjelenésére. = Új Ember. 44. 1988. 9. 4. p.

Jegyzetek

- ¹ Erdély fogalma a köztudatban a Trianoni békeszerződés értelmében Magyarországtól Romániához csatolt területtel azonosult. Én is ennek megfelelően használom, és az ettől való eltérést jelzem. A népesség etnikai tagolódására, annak számszerű vizsgálatára – ugyancsak az általános szóhasználatot követve – a „nemzetiségi megoszlás”, „nemzetiségi statisztika” kifejezéseket alkalmazom, de e viszonyok konkrét elemzésekor természetesen megkülönböztetem a népszámlálások anyanyelvre, illetve nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó direkt adatait.
- ² DÁVID Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. 90–91. p.
- ³ A magyar népszámlálás és a román memorandum adatai egymással szembeállítva a románok által követelt területen (a Bánság nélkül). A MAGYAR béketárgyalások. III/A. köt. 144–154. p. Ez a követelés Erdélyen kívül magában foglalta Szatmár, Szilágy, Bihar, Arad és Csanád vármegyéket, Máramaros vármegyéből az izavölgyi, sugatagi, szigeti, visói járásokat és Máramarosszigetet; Ugocsa vármegyéből a tiszántúli járást, végül Békés vármegyéből a békési, békéscsabai és gyulai járást, valamint Gyula városát. A memorandum a Bánság kérdését nem érintette. A „helyesbítések” következtében a 4 854 397 összlakosságú területen a magyarok száma 2 012 090-ről 1 664 986-ra, a németeké 322 383-ról 295 133-ra esett vissza, míg a románoké 2 346 478-ról 2 519 215-re, az egyéb kategóriába esőké pedig 173 346-ról 365 295-re emelkedett. Így a románok 48,3%-os relatív többsége abszolúttá vált (52,0%), a magyarok aránya viszont több mint 7%-kal csökkent, veszteségeinek egyik fele a román, másik fele az egyéb népet gyarapította.
- ⁴ A román memorandum statisztikai adatainak cáfolata. A MAGYAR béketárgyalások. I. köt. 134–142. p.; KOVÁCS Alajos: A nemzetiségi statisztika problémája. 80. p.
- A nemzetiségi statisztika alapvető kérdéseire és tényeire való román viszonyulás máig változatlan. Ezt jól példázza egy Bukarestben nemrégiben kiadott forrásgyűjtemény, melynek szerkesztői, noha közreadják az 1900. és 1910. évi magyar népszámlálások anyanyelvre és vallásra vonatkozó, járási részletezésű adatait és községi számításokat is végezhettek, a kötethez írt bevezetőjükben – ezek tanulságait figyelmen kívül hagyva – a hagyományos érvek ismétlik meg. Vagyis annak érdekében, hogy minél magasabbnak mutassák ki az érintett területen jelenlévő román, és minél alacsonyabbnak a magyar népesség számarányát; úgy mossák egybe, illetve helyezik önkényesen előtérbe az etnikai identitás egyes jellemzőit, hogy az minden esetben a románság számára kedvező eredményhez vezessen. Először a vallás, az anyanyelv és a nemzetiségi hovatartozás kölcsönösségét abszolutizálva a románság soraiba számítanak minden ortodox és görög katolikus hívet. („Cum cei de religie greco-catolică și ortodoxă erau în Transilvania români, este fărâ îndoială că numărul românilor, precum și ponderea lor în întreaga populație, era mai mare decât a celor care au fost înregistrați cu limba maternă română.”) A magukat román anyanyelvűnek vallók és a görög szertartásúak különbözete (mintegy 225 ezer fő) e szerint a románok számbeli fölényét növeli, noha kimutatható, hogy az ortodox vallásúak között szerbek, a görög katolikusok között pedig rutének, sőt szép számmal magyarok is vannak. Azt, hogy a románok számarányát az anyanyelvi bevallás 53,8%-os eredményével szemben az 58%-ot kimutató vallási adatok tükrözik hitelesebben, egy 1919-es népszámlálással vélik alátámaszthatónak, melyet a román Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) összegzett a községi hatóságok által kiállított kérdőívek alapján. Ez a népesség megoszlását a következőképp adja meg: románok 57,2%, magyarok 26,46%, németek 9,86%, zsidók 3,28%, egyéb nemzetiségűek 3,28%.
- A magyarok arányának feltűnő, 5,14%-os csökkenését szerintük az magyarázza, hogy számuk 1910-ben a ténylegesnél nagyobb volt feltüntetve, mivel a népesség különböző csoportjait, akik valójában nem magyarok (így például az igen nagyszámú zsidóságot), a magyar mint beszélt nyelv alapján mutatták ki. Ezek a csoportok 1919-ben valódi nemzetiségüket nyilváníthatták ki, ami természetesen vezetett a magyar népességet tükröző számadat csökkenéséhez. („Scăderea populației maghiare în 1919 față de 1910 se explică prin faptul că numărul însemnat de evrei – 183 556 în 1910 – și alte populații, care la recensămîntul din 1910 au fost înscrise, pe baza limbii vorbite, ca maghiari, la întocmirea situațiilor de către comune, în anul 1919, au declarat naționalitatea lor reală.”)
- Az adatok korrekciója ugyanolyan tendenciózus, mint az előző esetben, csak itt az volt a cél, hogy bizonyos népességi csoportokat leírjanak a magyarság számából, mint pl. a zsidó „nemzetiségűnek” tekintett izraelita vallásúakat; utóbbiakat ráadásul teljes számban, noha (jiddisül beszélő) egyharmaduk a német anyanyelvűek között lett felvéve.
- A szerkesztők végső érve az 1930. évi népszámlálás, mivel annak eredményei megerősítik az 1919-es helyzetképet. („Această realitate este confirmată și de recensămîntul populației României din 1930 care stabilește că, din totalul populației Transilvaniei, 57,8% sînt români, 24,4% maghiari, 9,8% germani și 8,0% alte naționalități.”) Vagyis az ismertetett eljárás önmagában hordja bizonyítását, hiszen a későbbi – azonos módon végrehajtott – román népesség-számavátelek értelemszerűen hasonló eredményre jutnak. (IZVOARE de

demografie istorică. Vol. II. 12–13, 23. p.)

⁵ RÓNAI András: Erdély népességi viszonyai. 351. p.

⁶ MARTINOVICI, C. – ISTRATI, N.: Dicționarul Transilvaniei ...

⁷ RÓNAI ANDRÁS: i.m., uo. A kötet a községi (köztük nemzetiségi) adatokat a helységek betűrendje szerint tartalmazza; de van benne egy külön járási kimutatás, aminek adatai és a községi adatok jelentősen eltérnek egymástól. Ennek végeredménye, hogy amíg a Dicționarul az egész terület lakossága gyanánt csak 5 113 224-et mutat ki, addig a részletek összege helyesen összeadva 5 140 176, vagyis 26 952-vel több. Ebből a különbözetből 19 882 a magyar. KOVÁCS Alajos: A nemzetiségi statisztika problémája. 81. p.

„... tudományos szempontból komoly munkának nem lehet tekinteni, mert be van bizonyítva, hogy annak végrehajtása nem házról-házra történt, hanem vagy a lakosoknak a községhez való idézésével, vagy pedig, amit szintén sok esetben be lehet bizonyítani, az 1910. évi magyar népszámlálás adatainak egyszerű átvételével, illetőleg ezen adatoknak román érdekek szerint való megfelelő módosításával.” KOVÁCS Alajos: A nyelvvismeret mint a nemzetiségi statisztika ellenőrzője. 148. p.; valamint: A nemzetiségi statisztika problémája. 81., 83., 88. p.

⁸ Az átkapcsolt volt magyar részek lakosságának községenkénti statisztikája, JAKABFFY Elemér: Erdély statisztikája. 33–112. p.

⁹ Összesítve: magyar 1 388 189, román 2 974 951, német 523 794, zsidó 171 443, egyéb 170 466. Uo. 4. p.

¹⁰ Példaként a történeti Erdély (Királyhágóntúl) területére kiszámított adatok az 1910. évi magyar népszámlálás (a); a román memorandum, (b); és az 1920. évi román népszámlálás (c) szerint:

	Összesen	Magyar	Román	Német	Egyéb	
a)	2 678 367	918 217	1 472 021	234 085	54 044	(izraelita 64 074)
b)	2 674 380	783 812	1 542 475	231 230	116 863	
c)	2 634 728	786 103	1 535 582	224 601	88 442	(zsidó 60 393)

Vö.: A MAGYAR szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. VI. rész. 102. p.; A MAGYAR béketárgyalások. III/A. köt. 150. p.; JAKABFFY Elemér: i.m. 112. p.

¹¹ JAKABFFY Elemér: i.m. IV. p.; KOVÁCS Alajos: A nemzetiségi statisztika problémája. 88. p.

¹² RECENSĂMÂNTUL ... 1930. Vol. II.

¹³ NYÁRÁDY R. Károly: Az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeinek kiértékelése ... 6. p.

Tulajdonképpen az 1930. évi az egyetlen olyan, egész Erdély területére kiterjedően egységes szempontok szerint, a nemzetközi előírásoknak megfelelően végzett és hivatalosan is közzétett román népesség-számbavétel, amely községsoros nemzetiségi adatokat tartalmaz. Érdeme, hogy sokrétű viszonyítási lehetőséget nyújt, és szempontjai közé felvette az anyanyelv szerinti kimutatást is, adatait azonban a megelőző népszámlálásokhoz hasonlóan fenntartásokkal kell kezelni. Az előzetesen közzétett adatok bírálatát ld. KOVÁCS Alajos: Az erdélyi magyarság és a román statisztika.

¹⁴ STATISZTIKAI kéziratok közlemények.

¹⁵ RECENSĂMÂNTUL ... 1941.

¹⁶ Az 1941. évi népszámlálás.

¹⁷ FOGARASI Zoltán: A népesség anyanyelvi, nemzetiségi és vallási megoszlása törvényhatóságokint 1941-ben.

¹⁸ GOLOPENȚIA, A. – GEORGESCU, D. C.: Populația Republicii Populare Române la 25 Ianuarie 1948. 37–41. p.

¹⁹ RECENSĂMÂNTUL ... 1956. Vol. II.

²⁰ RECENSĂMÂNTUL ... 1966. Vol. I.

²¹ COMUNICAT privind rezultatele preliminare ale recensământului ... 1977. 10. p.

²² RECENSĂMÂNTUL ... 1977. Vol. I.

²³ NYÁRÁDY R. Károly: i.m. 11–15. p.

²⁴ A számítások bizonytalansága miatt kerekített összeget adtam meg. RÓNAI András Románia lakosságának 1910 körüli anyanyelvi statisztikájában 1 819 688 főre teszi a magyarok számát (i.m. 355. p.). JAKABFFY Elemérnél ez a szám 1 822 942, mégpedig a következő megoszlásban: a régi román királyság 152 000, Resszarábia 63, Bukovina 10 391, Erdély és kapcsolt részei 1 660 488 (ez utóbbi a hibásan nyomtatott 1 660 048-ról javítva; i.m. 31. p.).

²⁵ A különböző publikációkban található adatok kisebb-nagyobb mértékben eltérnek egymástól. 1919 végén, 1920 elején a Központi Statisztikai Hivatal a szomszéd államok megszállásai, illetőleg ismert követelései alapján részletes táblázatokat állított össze Magyarországon veszteségeiről a béketárgyalások céljaira. Tekintettel a rendelkezésre álló rövid időre és arra, hogy a határokat a hivatal községi pontossággal nem ismerhette, a kimutatás csak járások szerint készült el, mégpedig oly módon, hogy az egyes járásokat ahhoz a területhez

számították, amelyre nagyobb részük esett. E számítások alapján a magyar békeküldöttség működéséről közölt jelentés „a Clémenceau-vonalig, illetve a Bánságban a román–szerb demarkációs vonalig terjedő területen” még 1 704 851 magyarról tud. (A MAGYAR béketárgyalások. I. köt. 145. p. Vö. A HÁBORÚ előtti Magyarország statisztikai adatai a megmaradt és az elveszett területek szerint részletezve. 289. p.).

Ez e szám később elsősorban a nagyközönségnek szánt, illetve propaganda-kiadványokban tűnik fel (RÉVAI nagy lexikona. XX. köt. 596. p.; MAGYAR tájékoztató zsebkönyv. 81. p.), de – C. A. Macartney angol történész munkáira való hivatkozással – ma is találkozhatunk vele, hazai és külföldi szerzőnél egyaránt. (KÖVÁGÓ László: A magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés. 148. p.; RUGYENSZKII, Nyikolaj: A magyarság számszerű és területi megoszlása Európában. 155. p.).

A községenkénti számítások már pontosítják a végeredményt, de egyes községek, illetve községrészek hovatartozásának eltérő megítélése miatt az így közölt adatok sem egységesek.

Az 1920. évi népszámlálási kiadvány az erdélyi rész veszteségét 102 813 km²-ben és 5 237 981 főben állapítja meg (6. rész. 16.* p.), az 1930. évi viszont az időközben történt újabb felmérések, valamint az 1920 és 1930 között több helyen történt határkiigazítások következtében már 5 256 451-ben és 103 093 km²-ben (1. rész, a XII. és 1.* p. közötti térkép). A MAGYAR statisztikai évkönyvben a lakosság száma azonos területen 5 257 467 (Új f., L. köt. 16–17. p. közötti térkép). Ugyanez szerepel a MAGYAR tájékoztató zsebkönyvben; RÓNAI Andrásnál (i.m. 351. p.); ELEKES Dezsőnél (Trianon mérlege. 360. p.) és MIKE Gyulánál (A világ magyarsága. 371. p.). A MAGYAR béketárgyalások idézett kötete és a RÉVAI nagy lexikona (i.m. 595. p.) viszont e számot 5 265 444-ben állapítja meg. A HÁBORÚ előtti Magyarország statisztikai adatai ... szintén, 102 787 km²-rel párosítva. JAKABFFY Elemér közel egy időben végzett számításainak eredménye már csak 5 242 024, KOVÁCS Alajos pedig két alkalommal is az 5 236 305 fős adatot közli. (Erdély népmozgalma vallásfelekezetek szerint ... 1212. p.; Az erdélyi magyarság sorsa. 248. p. Itt az átszatolt terület 102 181 km².) Igaz, későbbi munkáiban már a MAGYAR statisztikai évkönyv L. kötetében szereplő adatra hivatkozik ő is (Erdély népesedési viszonyai. 230. p.; Erdély néprajzi képe).

A MAGYAR tájékoztató zsebkönyv esetében az adatok önkényes kezelésére utal, hogy a magyarság előzetesen megadott számát (1 704 851) az annak megfelelő forrásoktól eltérően (A MAGYAR béketárgyalások ... stb.) 5 265 444 helyett a későbbi, hivatalosnak tekinthető 5 257 467-es összlélekszámmal párosítja (MAGYAR statisztikai évkönyv stb.).

A fentiekkel párhuzamban a magyarság lélekszámára vonatkozó adatok sem egységesek. Az 1920. évi népszámlálási kötet vonatkozó részadatainak végeredménye 1 647 033 (6. rész. 16.* p.). JAKABFFY Elemér összegző táblázatában 1 661 110. Am ugyancsak nála a községi adatsorok végösszege Kolozs és Szolnok-Doboka megyék táblázatától eltérő adatai miatt már 1 660 488 (i.m. 4., 70., 102. p.). Ezt a számot közli NAGY Iván (A magyarság világstatisztikája. 375. p.) és ILLYÉS Elemér is (Erdély változása. 155. p.), hivatkozás nélkül. RÓNAI András közlésében a Romániához csatolt egész magyarországi terület magyar lakossága 1910-ben 1 661 805 fő (i.m., uo.); MIKE Gyulánál (i.m., uo.) és KOVÁCS Alajos későbbi munkáiban szintén (Erdély népesedési viszonyai. uo., Erdély néprajzi képe). Ez 31,6%-os arányt jelent. ELEKES Dezsőnek MIKE Gyuláéval egy kötetben közölt tanulmánya pár oldallal előbb azonos összlakosság-szám mellett a magyarság arányát 31,9%-ban adja meg (i.m., uo.), ami számban kifejezve 1 677 000 lenne, ezért gyaníthatóan nyomdahiba.

KOVÁCS Alajos két helyen is megadott és a fentiek közül legalacsonyabb összlélekszám mellett a magyarságra vonatkozóan az előbbieknél magasabb, bár egymástól is eltérő számokat állapít meg: 1 663 121 (Erdély népmozgalma vallásfelekezetek szerint), illetve 1 663 576 (Az erdélyi magyarság sorsa. uo.). Ugyanezt idézi Mikó Imre hasonló című tanulmányában (211. p.).

Végezetül megemlítem, hogy a korábban hivatkozott román forráskiadvány szerkesztői 5 260 652 fős összlakosságból 1 662 180-ban állapították meg a magyar anyanyelvűiek számát. Ugyanakkor utalnak egy, a párizsi békekonferencia számára 1946-ban összeállított dokumentumra, amelyben ez a szám 5 263 608 fős összlélekszám mellett 1 664 296 (IZVOARE de demografie istorică. Vol. II. 12., 23. p.).

A táblázat az ERDÉLY történetének III. kötetében közölt adatot tartalmazza (1742. p. Az átkerült terület 102 200 km²). Ld. még: DÁVID Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. 91. p.

²⁶ Az 1920. évi népösszeírás kerekített végösszege Jakabffy Elemér közlése alapján. A Dictionarul – a már említett okok következtében – nem ad megbízható képet a magyarság számáról az elcsatolás időpontjában. Ha a háborús körülmények miatt eltekintünk az 1910-es népszámlálást követő évtized természetes szaporodásától és figyelembe vesszük, hogy az adatfelvétel időpontjáig, vagyis 1920 decemberéig mintegy százötvenezen távoztak Magyarországra a megszállt területekről (ld. a 36. sz. jegyzetet), a hatalomváltozás akkor is legalább másfélmillió magyart találtott Erdélyben.

²⁷ A közel egy időben tartott magyar és román népszámlálásoknak a kettéosztott Erdély területére vonatkozó összesített eredményei alapján.

²⁸ Mivel az 1977. évi népszámlálás előzetes közleményei a nemzetiségi adatokat csupán országos összegzésben hozták nyilvánosságra, az Erdélyre vonatkozó becslés a JUDEȚELE patriei c. sorozat megyei adatain alapul

(vö. a II. sz. táblamelléklettel). A hiányzó adatokat A romániai magyar nemzetiség c. kötet alapján egészítettem ki (KOPPÁNDI Sándor – LŐRINCZ László: A nemzetiségi kérdés megoldása. 10. p.).

Megjegyzem – bár az arányokat nem befolyásolja számottevően –, hogy ez utóbbi közlés figyelmen kívül hagyja az önmagukat székelynek vallók számát.

Az anyanyelvi megoszlás adatait nem ismerjük, csak egy közvetett forrás alapján valószínűsíthető számmal rendelkezünk. FAZEKAS János tanulmányainak és cikkeinek gyűjteménye tartalmazza azt a – Nicolae Ceaușescu jelenlétében, egy székelyföldi tömeggyűlésen elhangzott – beszédet, amelyben a szerző a nemzeti szabadságjogok ékesszóló bizonyítékaként a népszámlálásra is hivatkozik: „*A népszámlálás demokratikus szellemben zajlott le, minden állampolgárnak joga volt zavartalanul bevallani nemzeti hovatartozását, amit bizonyít az a tény is, hogy a magyar nemzetiség nem hogy nem csökkent számbelileg, miként azt egyesek megjósolták, hanem ellenkezőleg, mintegy százezerrel nőtt, s létszáma ma 1 millió 750 ezer.*” (A Román Kommunista Párt ... 342. p. Kiemelés tőlem). Ez a szám később sehol, semmilyen formában nem kap nyilvánosságot, de az általa jelzett tendencia ismeretében érthetőbb az az igyekezet, amely az előzetes nemzetiségi adatokat is túl magasnak találva a már ismertetett módon a hivatalos közlés számára egyedül elfogadható eredményhez jutott.

²⁹ Bulletin Statistique de la Roumanie, 1925. No. I. 106–121. p. Idézi: DRAGOMIR, Sylvius: The Ethnical Minorities in Transylvania. 35. p.; KOVÁCS Alajos: A nemzetiségi statisztika problémája. 91. p.

³⁰ A magyarok lélekszáma az elcsatolt területeken, hivatalos anyanyelvi adatok szerint (az ettől való eltérést jelzem): Ausztria 1910 – 24 807, 1971 – 7000 (becslés); Csehszlovákia 1910 – 895 271, 1980 – 559 490 (nemzetiség); Jugoszlávia 1910 – 563 597, 1981 – 420 000 (nemzetiségi becslés az ország egész területére); Szovjetunió 1910 – 173 915, 1979 – 157 000 (becslés). MAGYARORSZÁG történeti kronológiája. 3. 873. p.; DÁVID Zoltán: Magyarok – határaink mentén. 38., 42., 46. p., uő: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. 97. p.; GYÖNYÖR József: Csehszlovákia népségének nemzetiségi megoszlása. 20. p.; MAGYAR tájékoztató zsebkönyv. 81. p.

³¹ Az egykori osztrák koronartományban élt, a hatalomváltásig identitásában kevésbé veszélyeztetett és az anyaországhoz mindig is erősebb szállal kötődő bukovinai székelység 1941-ben néhány család kivételével repatriált. A hazatelepülők száma a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság kimutatásában 14 387. A ROMÁNIAI menekültek főbb adatai az 1944. februári összeírás szerint. 398. p.

³² A katolikusok száma Moldvában 1899-ben 88 803 (KOVÁCS Alajos: A nemzetiségi statisztika problémája. 91. p.), 1912-ben 97 771 (JAKABFFY Elemér: i.m. 32. p.), 1930-ban 109 953 (RECENSÁMÁNTUL 1930 ... XXX. p.).

Mivel a vallási hovatartozást nem tekinthetjük az etnikumot egyértelműen meghatározó jellemzőnek – bár a moldvai csángómagyarság esetében igen fontos identifikáló tényező – vizsgálnunk kellene a nemzetiségre vonatkozó adatokat is. (Már csak azért is, hogy elkerüljük a román statisztikai gyakorlat jellemzésekor hibáztatott módszertani csúsztatásokat: az anyanyelv, a vallás, illetve a népi származás egybemosását, vagy ez utóbbi, bizonytalan kategória előtérbe helyezését.) A vallási megoszlásról az újabb népszámlálások már nem tájékoztatnak. A magyarság számára vonatkozó hivatalos adatok pedig nem csupán irreálisan alacsonyok, de az egyre csökkenő számadatokból már csak a moldvai magyarság papíron történő eltüntetésének folyamata követhető nyomon. E szerint a magyarok száma (ahol ez lehetséges volt, anyanyelv szerint megadva): 1930-ban 23 894, 1941-ben 9352, 1948-ban 6618, 1966-ban 10 338, míg 1977-ben már csak 5839. Ugyanez a csángómagyarok által legnagyobb számban lakott Bacău (Bákó) megye esetében így alakul: 1930-ban 13 999, 1948-ban 4936, 1966-ban 7673, 1977-ben pedig 3813. Hogy ne legyen kétségünk e statisztikai büvészmutatványt illetően, számítsuk le a korábban Csík megyéhez tartozott Gyimesbükk és a volt háromszéki Sósmező feltételezett adatait, mivel e falvak lélekszáma Bákó megyéhez csatolásuk előtt Erdélynél volt számon tartva. A két faluban 1930-ban 3351 magyar élt, így szinte bizonyosra vehető, hogy Bákóban ma a hivatalos statisztika csángómagyart nem mutat ki.

Megbízható adatok hiányában csupán nem hivatalos becslésekre hagyatkozhatunk, s ezek érthetően igen szélsőséges értékek között mozognak. Így – például a közvélemény figyelmét állhatatosan a moldvai magyarság veszélyeztetett sorsára irányító HAJDÚ D. Dénes közléseiben – találkozhatunk az e népcsoportot 200–300 ezer főre becsülő számadattal is. Igaz, ő maga is különbséget tesz csángómagyar származásúak és magyar anyanyelvű csángók között, s jelzi, hogy ez utóbbiak arányát nehéz meghatározni.

A moldvai magyarok számát mértéktartóan megítélő becslések is eltérnek egymástól: különböző számadatok 40–50 ezer (KÓSA László – FILEP Antal: A magyar nép táji-történeti tagolódása. 149. p.), 50–60 ezer (VIRT László: A moldvai magyarság. 4. p.), illetve 80 ezer (BENDA Kálmán: A moldvai csángó magyarok. 59. p.) magyarul tudót említenek. Virt László közlése szerint egyébként a iași-i püspökséghez ma körülbelül 200 000 katolikus hívő tartozik.

³³ MIKE Gyula: A világ magyarsága. 369. p.

³⁴ Uo. 370. p.

- ³⁵ NYÁRÁDY R. Károly: Az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeinek kiértékelése... 33. p.; DÁVID Zoltán: Magyarok – határaink mentén. 50. p. E kerek számra való hivatkozással egyébként már 1977 előtt is találkozhatunk. Uő.: A magyarul beszélők száma. 389. p.; ILLYÉS Elemér: i.m. 158. p. Erre a számadatra hivatkozott SZÜRÖS Mátyás, az MSZMP KB titkára is egy rádióbeszélgetés során, amikor „a keleti szomszédunknál élő 2–2,5 milliós magyar kisebbségről” tett említést (Őszinte szavak a világról és hazánkról. 4. p.).
- ³⁶ Éves megoszlásban: 1918 – 40 952; 1919 – 33 551; 1920 – 79 773; 1921 – 19 879; 1922 – 13 651; 1923 – 7536; 1924 – 1693. THIRRING Lajos: Magyarország Trianontól napjainkig. Népeesség és népmozgalom. 390. p.
- ³⁷ A Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság 1944 februárjában egységes kérdőív alapján összeírta a Romániából a magyar közigazgatás alatt álló területre 1938. január 1. óta átjöttöket. Az összeírás végeredménye szerint a menekültek és áttelepítettek összes száma 204 519 volt. Ebből a telepések (lényegében a bukovinai székelvények) száma 14 387, a menekülteké pedig 190 132 volt. A ROMÁNIAI menekültek főbb adatai ... 398. p. 1943 végén hasonló összeírást végzett Romániában egy, az észak-erdélyi menekültek ügyeivel foglalkozó hivatal (Comisariatul general al refugiaților din Transilvania de nord) az 1940. december 1. – 1943 közötti időszakra vonatkozóan, s ennek kimutatása szerint az említett területről Romániába menekültek száma 218 919. TEROAREA Horthysto-fascistă în Nord-vestul României ... 143. p.
- ³⁸ A KEOKH közleménye (egyedülálló és családfők szerint kimutatva) megadja a menekültek számát a határátlépés időpontja szerint is: 1940. VIII. 30-ig 7993; 1940. VIII. 31–1941. II. 26. között 40 123; 1941. II. 27–1941. XII. 31. között 9091; 1942. I. 1. –1942. XII. 31. között 15 810; 1943. I. 1–1943. XII. 31. között 9285; 1944. februárig 201.
Ez az 1941. február 26-ig terjedő időszakban 48 116, a hozzátartozókat számítva mintegy 100 000 főt jelent. A ROMÁNIAI menekültek főbb adatai ... 410. p.
A román oldal adatai éven bontásban: 1940 – 88 579; 1941 – 35 432; 1942 – 74 414; 1943 20 494. Az ugyanott közölt havi bontásból kiszámítva 1940 szeptembere és 1941 februárja között a menekültek hivatalos száma 102 444 volt. TEROAREA Horthysto-fascistă în Nord-vestul României ... uo.
- ³⁹ STATISZTIKAI kéziratok közlemények. XII. 3. p.
- ⁴⁰ Számított adat. Vö. NYÁRÁDY R. Károly: i.m. 42. p.
- ⁴¹ A STATISZTIKAI kéziratok közlemények XIV. számában közölt megyei adatok összege.
- ⁴² NYÁRÁDY R. Károly: i.m. 42. p.
- ⁴³ A magyar nemzetiségűek többlete országos szinten már 520 108. Vö. FOGARASI Zoltán: i.m. 6., 10. p.
- ⁴⁴ A STATISZTIKAI kéziratok közlemények XIV. és XII. számaiban közölt megyei adatok végösszegeinek különbözete.
- ⁴⁵ THIRRING Lajos: Az 1941. évi népszámlálás előzetes eredményei. 161. p.
- ⁴⁶ Mégpedig a következő megoszlásban: Beszterce-Naszód 4444, Bihar 7946, Nagyvárad 10 173, Csík 5429, Háromszék 8170, Kolozs 1244, Kolozsvár 22 924, Máramaros 2698, Maros-Torda 9520, Marosvásárhely 9076, Szatmár 6622, Szatmárnémeti 3297, Szilágy 3264, Szolnok-Doboka 4132, Udvarhely 6955. A ROMÁNIAI menekültek több adatai ... 399. p.
- ⁴⁷ Ez a felosztás nem a második bécsi döntés határvonalát követi, mivel az annak megfelelő népességszámokkal – községi adatok hiányában – 1948-ra vonatkozóan nem rendelkezünk. Ezért Arad, Hunyad, Fehér, Torda-Aranyos, Kis- és Nagy-Küküllő, valamint Brassó megyék mindenkor területével kezdődően adtam meg Erdély déli részét, s ennek megfelelően számítottam ki az északi rész 1941-es adatait is. Ez utóbbi esetben Kolozs és Maros-Torda megyék Romániában maradt részéből Mezőkapus, Mocs, Nagykalota, Nagysármás és Tordaszentlászló járások népességszámát Észak-Erdélyéhez számítottam hozzá. A területi adatok összevethetőségének a megyehatárok eltéréseiből adódó korlátait a kerekített értékekkel is jelezni kívántam.
- ⁴⁸ Közelebbi vizsgálódásokra e munka keretében nem vállalkozhattam. Magyarország II. világháborús embervesztésének kimutatása eleve számos megválaszolatlan kérdést vet fel (ezzel kapcsolatban ld. FÜR Lajos: Mennyi a sok sírkereszt? című tanulmányát), de külön problémakör a megnagyobbított országrészek, azon belül az észak-erdélyi terület, s elkülönítve a magyar etnikum vesztesége.
A népszámlálások nemzetiségi adatai az adatfelvételek, s különösen a kiértékelések – már jelzett – eltérései miatt csak viszonylatos értékű számokat jelentenek. A magyar lakosság végleges vándorlási különbözetét a becslések 100 000–125 000-re teszik (THIRRING Lajos: Magyarország népessége 1869–1949. között. 357–358. p.; DÁVID Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. 92. p.); ez a szám a frontról, fogságból, internálásból hazatértek figyelembevételével feltehetően a vándormozgalmak „egyenlegét” jelenti. A teljes népességihiány és e szám különbözetéből következtethetünk a háborús események következtében elpusztultakra (magyar anyanyelvű zsidó deportáltak, a frontszolgálat és egyéb harci cselekmények, valamint a megtorlások áldozatai és az eltűntek).
- ⁴⁹ Ez a folyamat a demográfiai viszonyok eltérő sajátosságai mellett a kényszervándorlásokkal is összefügghet. Mint láttuk, a 190 000 romániai menekültből 1944 februárjáig mintegy 85 000-re volt tehető azoknak a száma, akik Magyarország mai területén telepedtek le. Ez a becslések alapján 1948-ig 125 000-re emelkedik, de figyelembe kell venni, hogy soraikban elég jelentős számban szerepelnek az átmeneti területnagobbodások után

odaahelyezettek, ottani régi lakóhelyükre visszatért egykori menekültek is (THIRRING Lajos: Magyarország népessége 1869–1949 között, uo.). Mindezek alapján feltételezhető, hogy a bécsi döntés hatására megindult országok közötti spontán népességcsere, az Erdélyt kettéválasztó határ megszűntével részben belső vándorlással átminősülve, hozzájárult az északi megyékben élő magyarság pozícióinak megszilárdulásához.

A migrációs folyamatok megítéléséhez adalékot nyújthat a Magyar Központi Statisztikai Hivatal 1946. július 29-én közzétett tájékoztatása „A MAGYARORSZÁG jelenlegi területére a szomszédos államokból átköltözött személyek statisztikájának újabb főeredményei”-ről. A 8150/1945.M.E.sz. rendelet értelmében az 1938. év óta beköltözött személyeket vették nyilvántartásba, és a feldolgozást 1946. június elején zárták le. Ennek alapján a Romániából átköltözöttek (és családtagjaik) főbb adatai:

	Összesen	Anyaországiak	Észak-Erdélyből átköltözöttek	Dél-Erdélyből
Közalkalmazottak	19 787	12 725	5 586	1 476
Magánszemélyek	27 457	2 761	10 264	14 432
Együtt	47 244	15 486	15 850	15 908

A Dél-Erdélyből áttelepülők közül 13 494-en, az észak-erdélyiek közül 4025-en még a bécsi döntés idején kerültek Magyarország trianoni területére.

⁵⁰ Az adatokat a népszámlálási közlések közigazgatási beosztása szerint összegeztem, ezért a különböző idősorok kisebb-nagyobb mértékben eltérő területekre vonatkoznak. Az 1956. évi tartományi beosztás határait még ezzel a megszorítással sem tudtam mindenütt figyelembe venni, így Arad város, valamint Arad, Lippa és Pécska rajonok (Temesvár tartomány), illetőleg Zilah és Zsibó rajonok (Kolozsvár tartomány) adatait a harmadik csoportéhoz számítottam.

⁵¹ Nem csupán a községi adatokat vagyunk kénytelenek nélkülözni, de a közigazgatási határok váltakozása a megyei összehasonlításokat is becsléssé torzítja. Az 1968-as megyésítés ugyanis csupán Bihar, Hunyad, Arad, Kovászna (volt Háromszék) és Hargita (Csík és Udvarhely) területét hagyta viszonylag érintetlenül, a többi megye határai jelentősen eltérnek a régiekétől, néhány megyét pedig nem is állítottak vissza. (Így például Fogaras és Nagy-Küküllő az új Szeben és Brassó megyék között oszlik meg, Kis-Küküllő egy része Maros megyéhez került, Torda-Aranyos területén Fehér, Kolozs és Maros megyék osztoznak, Szolnok-Dobokáén pedig Kolozs, Máramaros és Beszterce-Naszód.)

⁵² Municípiumok (megyei városok) és városok, peremközségek (más kifejezéssel városkörnyéki vagy városi alárendeltségű községek), községek.

⁵³ A városi lakosság számának és arányának alakulása Romániában a mai országhatárok között: 1930 – 3 051 253 (21,4%); 1966 – 7 305 714 (38,2%); 1977 – 10 239 345 (47,5%); 1984 – 11 834 962 (52,3%). Vö. RECENSĂMÎNTUL ... 1977. 6–7. p.; ANUARUL statistic ... 1985. 14–15. p.

Városi népességen itt és a következőkben a városi környezetben (municípiumokban, városokban és peremközségekben) élőket értem. A városiasodási szint vizsgálatok a román statisztikai gyakorlat újabban figyelmen kívül hagyja a peremközségek lakóit. Erről a dolgozat elkészülte után szereztem tudomást (KESZI-HARMATH Sándor: A városiasodás egyre magasabb szintjén. 407. p.), de, mivel az össznépségszámhoz viszonyított alacsony aránya miatt a peremközségekben élőknek az egyik vagy másik kategóriához való számítása nem változtat az alapvető irányzatokon, változatlanul hagytam az eredeti csoportosítást.

⁵⁴ A RECENSĂMÎNTUL ... 1977. 9–12. oldalán található táblázat felhasználásával számított arány.

⁵⁵ Ma 420 település van közvetlenül municípiumi vagy városi közigazgatás alá rendelve. Közülük 295 a municípiumot, illetve várost alkotó települések száma – beleértve természetesen a tulajdonképpeni városokat is – (localități componente ale municipiilor și orașelor), és 125 a városokhoz tartozó falvaké (sate aparținând orașelor). Ez utóbbiak mint településtípus a falvak között vannak ugyan számon tartva, de lélekszámuk a közigazgatási felosztást követő népszámlálási kötetekben nem a községi, hanem a városi adatoknál jelenik meg. Vö.: JUDEȚELE României Socialiste, RECENSĂMÎNTUL ... 1977. 5. p.; GEOGRAFIA României. II. 29. p.

⁵⁶ Hogy az eredeti állapotnak a II. táblamelléklettel való összevetését megkönnyítsem, kigyűjtöttem a városi népesség 1930. évi, a mai megyehatárok között, de a korabeli közigazgatási beosztás szerint számított anyanyelvi adatait:

Megyék	Összesen	Magyar		Román		Német		Egyéb	
		Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%
Fehér	37 983	9 124	24,0	23 735	62,5	2 925	7,7	2 199	5,8
Arad	83 181	42 309	50,9	31 342	37,7	6 566	7,8	2 964	3,6

Megyék	Összesen	Magyar		Román		Német		Egyéb	
		Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%
Bihar	102 277	69 466	67,9	25 509	25,0	1 236	1,2	6 066	5,9
Beszterce-Naszód	17 640	1 581	9,0	8 557	48,5	4 752	26,9	2 750	15,6
Brassó	67 073	27 304	40,7	23 681	35,5	14 332	21,4	1 756	2,6
Krassó-Szörény	38 157	3 353	8,8	17 836	46,7	15 569	40,8	1 399	3,7
Kolozs	147 986	76 677	51,8	52 762	35,6	3 492	2,4	15 055	10,2
Kovászna	15 925	13 139	82,5	2 257	14,1	266	1,7	263	1,7
Hargita	23 680	20 723	87,5	1 956	8,3	313	1,3	688	2,9
Hunyad	41 234	14 259	34,6	22 556	54,7	2 745	6,7	1 674	4,0
Máramaros	45 301	15 371	33,9	16 850	37,2	493	1,1	12 587	27,8
Maros	67 407	36 119	53,6	17 739	26,3	8 423	12,5	5 126	7,6
Szatmár	67 537	40 220	59,6	18 375	27,2	954	1,4	7 988	11,8
Szilágy	15 788	9 825	62,2	4 323	27,4	111	0,7	1 529	9,7
Szeben	68 917	12 498	18,1	24 924	36,2	28 645	41,6	2 850	4,1
Temes	115 173	38 739	33,6	33 810	29,4	37 426	32,5	5 198	4,5

⁵⁷ Itt a román statisztikai gyakorlatban használatos, úgynevezett „történelmi országrészek” szerinti csoportosításra utalok. Ez a Kárpáteken innen három nagy területi csoportot jelent: a tényleges történelmi Erdélyt, többnyire hozzászámítva a Szilágyságot is, a Bánságot Krassó-Szörény és Temes megyékkel, valamint a „Körös- és Máramaros vidéket”, amely Arad, Bihar, Szatmár és Máramaros megyéket foglalja magában.

⁵⁸ A csoportosítás alapja a számarány volt. Az I. csoportba a székelység egybefüggő településvidékét magába foglaló két megyét soroltam, itt a magyarság aránya 80% fölött van. A II. csoportba azok a megyék kerültek, ahol a magyarok aránya meghaladja a 20%-ot, a III.-ba a 10–20% közöttiek, és végül a negyedikbe azok, ahol számarányuk 10% alatt maradt.

A III. csoportba tartozó Arad, Brassó és Temes megyék magyarsága ugyan népesebb, mint a II. csoportbeli Szilágyé, de 10%-oshoz közeli számarányuk mellett a falun élők kisebb száma is elkülöníti őket a kevésbé urbánus és falusi magyarságát változatlanul őrző Szilágyságtól. Igen kérdéses Maros megye különválasztása a székely megyéktől. Bár 264 500 fős magyarsága ma már a relatív többséget sem éri el, kétségtelen, hogy ennek a népességnek nagyobbik fele a székelység tömbjéhez kapcsolódik. A Mezőség és a Küküllőmente egy részének, valamint Segesvár vidékének hozzászámításával azonban olyan mértékben megváltoztak a megye etnikai arányai, hogy ez lehetetlenné teszi azon sajátosságok kimutatását, melyek Hargita és Kovászna megyéket még jellemzik, s minden valószínűség szerint érvényesek Maros székelyek lakta vidékeire is.

⁵⁹ A térség nagyvárosainak viharos arányú növekedéséhez a távolabbi vidékekről, sőt Erdélyen kívüli országrészekből beáramlók tömege is hozzájárult. E migrációs folyamatokat SEMLYÉN István tekinti át. Vö.: i.m. 189–198. p.

⁶⁰ I.m. 197. p.

⁶¹ Az 1977-es állapotrajz bizonyos fókig torzít, mivel a felhasznált szám adatok a magyarság esetében alsó, a románoknál inkább felső értéket tükröznek. Az általános tendenciákat azonban a magyarság számára kedvezőbb induló arányok nem érintik.

Az adatok hozzáférhetetlensége miatt eddig nem esett szó a kivándorlásról. A tájékoztatás nagyobb nyíltsága – és a probléma egyre súlyosabbá válása miatt – azonban ma már hivatalos közlés alapján alkothatunk képet ennek mértékéről. A KORMÁNY szóvivőjének 1986. decemberében elhangzott tájékoztatása szerint csaknem 25 ezer letelepedett külföldi él Magyarországon. Az elmúlt öt évben 17 ezer letelepedési kérelem érkezett, 91 százaléka a szomszédos országokból, ezen belül több mint 40 százalék Romániából. Ez szám szerint 6200 személyt érint. Ennek arányában a Romániából hivatalosan elismert áttelepültek – illetve áttelepülésükhöz a magyar fél engedélyével rendelkezők – száma 1986 végén 9000-nél többre tehető. A kormányzóvivő által 1988 januárjában közzétett újabb adatok az áttelepülési kérelmek számának ugrásszerű növekedését jelzik. 1985-ben még 1709, 1986-ban már 3284, 1987-ben pedig 6499 a letelepedést kérelmezők száma, s ezen belül megnövekedett a másod- vagy harmadfokú rokonhoz költözés igénye. A hatóságok a kérelmek mintegy 80 százalékát engedélyezték, ebből számíthatóan az áttelepülők száma 1987 végére 14 000 fölé, tehát egyetlen év alatt több mint másfélszeresére emelkedett. Ez – hozzászámítva a nyugatra távozó menekülteket is – a romániai magyarság számerejét tovább csökkentő új tendenciákat vetít előre.